

FIKHÎ AÇIDAN İNFAK INFAQ IN TERMS OF FIQH

Mehmet Aziz YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı. Mardin
(ya-ar19801@hotmail.com), <https://orcid.org/0000-0002-4677-1017>

ÖZET

İnfakın İslâm kültüründeki ehemmiyeti büyüktür. Zira infâk, toplumu oluşturan zengin ile fakir arasında dayanışma ve kaynaşmayı sağlayan en önemli etkidir. Bu sebeple Kur'an'ın birçok âyetinde infâk teşvik edilmiş ve bu âyetler paralelinde Hz. Peygamber'den pek çok hadis varid olmuştur. Bunun yanı sıra sahâbe de ilgili âyet ve hadisleri rehber edinerek infâkı uygulamış ve bu konuda sonrakilere güzel örnek olmuşlardır. Konu ile ilgili gördüğümüz çağdaş çalışmaların geneli infâkın ahlakî yönü veya Kur'an bağlamında kavramsal çerçevesi ile ilgilidir. Bu makalede ise bahsi geçen çalışmalardan istifade etmekle beraber infâkın hukukî boyutu ele alınmıştır. Bu bağlamda da âyet, hadis ve sahâbe uygulamalarından yola çıkarak infâk kavramının mahiyetine ve önemine değindikten sonra Kur'an'ın nüzul sıralaması esas alınarak infâk kavramının çeşitlenme süreci, ana hatlarıyla açıklanmıştır. Ardından fikhin farklı konuları altında işlenen infâk ile ilgili fikhî meseleler, şer'î hükümlerine göre bir tasnife tabi tutulmuştur. Ayrıca infâkın önemli bir çeşidi olan "afv" meselesine de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: İnfak, Nafaka, Hüküm, Vacib, Müstehab, Afv.

ABSTRACT

The role of infaq, in the Islamic culture is significant. Infaq is the most important factor that provides the solidarity and coalescence between the rich and the poor, which form the society. Therefore infaq is encouraged in many verses of the Quran and parallel to these verses, many hadiths have been reported from the Prophet (p.b.u.h.) on this topic. In addition, the companions practiced infaq in light of the relevant verses and hadiths and were a good example for their successors. Most of the studies on this topic are on the ethical aspect of infaq and its conceptual framework according to the Quran. In this article, apart from benefiting from the mentioned studies, we will focus on the legal dimension of infaq. In this aspect, starting from verses, hadiths and practices of the companions, after telling about the essence and significance of the term infaq, and taking the chronological order of the Quran, we will try to explain the process of its development in the light of the relevant verses and hadiths. Then we will collect and classify the fiqh issues, which are scattered in fiqh books, according to the legal provisions. In addition we will study the term "afw", which is an important form of infaq, and try to determine its legal provision.

Keywords: İnfak, Alimony, Provision, Obligatory, Mustahab, Afw.

Giriş

İnfak, malî bir ibadet olarak ön plana çıkmış ise de aslında siyasî, sosyal, hukukî, ahlakî ve iktisadî yönleri bulunan ve geniş bir anlam yelpazesine sahip bir kavramdır. İnfak İslâm tarihi boyunca gerek ferdî gerekse ictimâî planda olsun önemli katkıları olduğu ve öteden beri Müslüman toplumun huzur ve düzen içinde yaşamasını sağladığı bilinen vazgeçilmez bir müessesedir. Toplumda dünyevileşmenin yaygınlaşmasının önüne geçen ve malın belli bir kesimin tekelinde bulunmasını engelleyen etkenlerden biri şüphesiz infâktır. Belki de bu yönüyle infâk, Müslüman toplumunu ayakta tutan değerlerin başında yer almaktadır. Zira infâk bazen zekât, fitr sadakası, kurban, bazen meşru bir alanda yatırım yapma, bazen de gönüllülük esasına dayanan tasadduk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların her biri ise birer ibadet olarak telakki edilmesinin yanı sıra toplumda yardımlaşmanın ve dayanışmanın yaygınlaşmasına vesile olmaktadır. Bu itibarla da İslâm medeniyetinde önemli bir yer edinen infâk, Yüce Allah tarafından pek çok âyette emredilmiş ve infâkta bulunanlar övülmüştür. Hatta bazı âyetlerde İslâm dininin en önemli ibadetlerinden olan namaz ile eşdeğer görülmüştür. Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: "Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan (Allah yolunda) infâk ederler."¹ Buna karşılık imkânı olup da infâkta bulunmayanlar yerilmiştir. Hatta "(Mallarımızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın." mealindeki âyet, infâktan imtina edenlerin kendilerini tehlikeye düşürdüklerine işaret etmektedir.

¹ Bakara, 2/3.

Hız. Peygamber infâk konusunda ümmete öncülük etmiş ve bu yöndeki uygulamalarıyla güzel bir örnek olmuştur. O, bazen sadaka vermekle, bazen hibe etmekle, bazen de vakfetmekle infâkta bulunmuştur. Örnek babından onun vakfettiği şu bahçelerini sıralamamız mümkündür: Sâfiye, Berke, Delâl, Mesyeb, A'vâf, Meşrebetü Ümmi İbrahim, Hüsnâ.² Başta dört halife olmak üzere sahâbe de Hız. Peygamber'i örnek alarak infâka büyük önem vermiş ve bu hususta kendi uygulamalarıyla Müslümanlara örnek olmuşlardır. Bunların infâkla ilgili pek çok uygulamaları bulunmaktadır. Hız. Ebû Bekir'in Mekke'de bulunan evini, Hız. Ömer'in Hayber'deki arazisini, Hız. Ali'nin Yenbe'deki bahçesini, Hız. Osman'ın Bir-i Reme'de bulunan evini, Hız. Zübeyir'in Mekke ve Mısır'da bulunan iki evini vakfetmeleri bunlardan birkaçıdır.³ Medineli Ensar'ın bütün her şeyini Mekkelî muhâcirler ile paylaşmaları, hatta âyetin ifadesiyle onları kendi nefislerine tercih etmeleri infâkın en güzel örneklerinin başında gelmektedir.⁴ Hicretin 18. yılında meydana gelen kıtlıktan dolayı Hız. Ömer'in "İnsanların evlerine girerek onların ihtiyaç fazlası mallarını alıp muhtaç insanlara dağıtacağım."⁵ anlamındaki sözü de infâkın ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Yine kıtlığın olduğu senede Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın (r.a.) dört bin yük yiyeceği, Amr b. Âs'ın (r.a.) yirmi gemi ve bin deve yükü unu, Muâviye'nin (r.a.) üç bin deve yükü yiyeceği ve bin abâyı, Sa'd b. Ebî Vekkâs'ın bin deve yükü unu maiyetinde bulunan Müslümanlardan toplayıp Medine Müslümanlarına dağıtılmak üzere göndermeleri infâkın İslâm'daki önemini göstermektedir.⁶

İnfâkın çok boyutlu ve zengin bir içeriğe sahip olduğuna yukarıda değinmiştik. Burada çalışmanın sınırı göz önünde bulundurularak infâkın yalnız fikhî boyutu üzerinde durulacaktır. Fıkıhta infâk ise farklı birçok hükmü kapsayacak genişliktedir. Bu anlamda infâk, yoksul ve muhtaçlara verilen zekâtтан aile reisinin mükellef tutulduğu harcamalara kadar; hediye ve hibeden hayır işlerine vakfedilen nafîle infâklarına kadar geniş bir alana sahiptir. Çalışmadan amaç, Kur'an'ın nüzul sırası esas alarak infâkın çeşitlenme sürecini izah etmek, fikhin farklı konuları altında bulunan bu meseleleri şer'î hükümlerine göre bir tasnife tabi tutmak ve infâkın önemli bir çeşidi olan "afv" meselesi ile ilgili görüşleri irdelemektir.

1. İnfak Kavramı ve Çeşitlenme Süreci

1.1. Lugavî ve İstilahî Anlamı

İnfak (الإنفاق) if'âl kalıbından olup en-fa-ka (انفق) fiilinin mastardır. Sözlükte fakir düşürmek, yoksullaştırmak, muhtaç hale getirmek, tüketmek, bitirmek, harcamak, eksiltmek, azaltmak (malı), revaçlandırmak (ticarî malı) gibi anlamlara gelir.⁷ Bir fıkıh terimi olarak infâkın şu iki tanımı öne çıkar: Birincisi, bir kimsenin, geçindirmekle ve bakıp gözetmekle yükümlü olduğu kişinin gereksinim duyduğu yiyeceğini, giyeceğini ve meskenini tedarik etmesiyle mükellef tutulmasıdır.⁸ İkincisi ise kişinin malının bir kısmını hayır işlerinde sarf etmesidir.⁹ Bunlardan ikinci tanım, daha kapsamlı olduğundan tercih edilir. Çünkü infâk -ilk tanımda olduğu gibi- insanın yükümlü olduğu kişinin gereksiniminin tedarikinden ibaret değildir. Bunların yanında zekât, fitr sadakası ve diğer hayır harcamaları da kapsayacak niteliktedir. Zaten kitap ve sünnete baktığımızda infâk kavramının zikrettiğimiz infâklarla sınırlı olmayıp pek çok hayır harcamalarını kapsayacak genişlikte kullanıldığını görüyoruz.¹⁰ Râzî "Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."

² Hız. Peygamber'in sadaka ve vakıfları için bk. Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîne li İbn Şebbe*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût Cidde 1399/1979, 1: 173-176; Nureddin ali b. Abdullah Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*, (Beyrut Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998), 3: 150-155.

³ İbrahim b. Musa et-Tarablusî, *el-İs'âf fi Ahkâmi'l-Evkâf*, Matba'atu Hindiyeye, Mısır 1320/1902, 6, 7, 8, 9.

⁴ Haşr, 59/5.

⁵ Ömer b. Şebbe en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîne*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, (Cidde, 1399/1979), 2: 743.

⁶ Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *el-Mutazam fi Târîhi'l-Mülûki ve'l-Ümem*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 4: 251; Abdulkadir Üde, (Awde) *el-İslâm ve Evdâ'ume's-Siyâsiyye*, 2. bs., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 48.

⁷ Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadr 1414/1993), 10: 358; Ahmed Muhtâr Abdülhamid, *Mu'cemü'l-Lugati'l-'Arabîyyeti'l-'Asriyye*, (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008), 3: 2260.

⁸ Abdinnebi b. Abdiresûl el-Ahmed Nugerî, *Düstüru'l-Ulamâ=Câmi'u'l-Ulûm fi İstilahî'l-Fünûn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 3: 288; Vehbe Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, tsz.), 10: 7348.

⁹ Zekerîyya b. Muhammed el-Ensârî, *Esne'l-Metalib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib*, (b.y.: Dâru'l-Kitabî'l-İslâmî, tsz.), 3: 426; Muhammed ez-Zühri el-Gamrâvî, *es-Sirâcü'l-Vehhâc Alâ Metni'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, tsz.), 465.

¹⁰ Örnek babından bk. Bakara, 2/3, 195; Âli İmrân, 3/134; Talâk, 65/6, 7; Buhârî, "İmân", 39, "Zakât", 48.

âyetinin tefsirinde bu hususa şu şekilde değinir: “Âyette zikredilen infâk (genel olup) vacib ve mendûb infâkların tüm çeşitlerini kapsar”.¹¹

1.2. İnfâkın Çeşitlenme Süreci

Kur'an-ı Kerim'in yüksek edebî üsluplarından biri hükümlerdeki tedricîliktir. Kur'an'da pek çok şer'î meseleyle ilgili hükümler direkt değil, aşamalı olarak konulmuştur. Tedricîlik üslubu bahse konu infâk hükmünde de izlenmiş ve bu hüküm değişik merhalelerden geçerek farklı sûrelerde geçen birçok âyet ve bu âyetlerin beyanı mahiyetinde varid olmuş pek çok hadisle teşekkül etmiştir. İnfâkın hukukî boyutuna ilişkin söz konusu âyetleri ise Mekkî ve Medenî olmak üzere iki farklı kategoride ele almak mümkündür. Burada Muhammed İzzet Derveze'nin *et-Tefsîru'l-Hadis* adlı eserinde takip ettiği nüzul sıralamasını esas alarak söz konusu âyetleri sıralamaya çalışacağız.

1.2.1. Mekke Dönemi

Kur'an'da infâk ile ilgili bilinen ilk âyet Mekke'de inmiş olan Yâsin sûresinde geçmektedir. Bu sûrede inkârcıların Allah'ın “Fakirlere infâk edin.”¹², teklifine karşı takındıkları tavır ele alınmıştır¹³. Nüzul açısından Yâsin sûresinden sonra nazil olan Furkân sûresinde müminlerin infâkta dengeli davrandıklarından bahsedilmiştir.¹⁴ Daha sonra inen Sebe' sûresinde Allah için infâk edilenin yerinin doldurulacağından haber verilmiştir.¹⁵ Yine Mekkî sûrelerden Fâtir, Kasas, Şûrâ, Nahl, İbrahim ve Secde sûrelerinde Allah'ın âyetlerine iman edenlerin, gerçek müminlerin ve günahlardan sakınanların (mütakkîn) vasıfları olarak infâktan söz edilmiştir.¹⁶ Bu sûrelerde infâka değinilirken genelde infâk “ederlerken” (أَتَّقُوا) veya “infâk ederler” (يُنْفِقُونَ) şeklinde haber kipleri kullanılmıştır. Vücûbu ifade edecek tarzda bir sıyga kullanılmış değildir. Esasen infâk ile ilgili “Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden Allah yolunda harcaşın denildiğinde.”¹⁷ mealindeki ilk âyetin bilinen infâk çeşitlerinden her hangi birisini belirtmemekle beraber infâk uygulamasının Mekke döneminde de var olduğuna işaret etmesi muhakkaktır. Zira müfessirlerin bu âyeti, “Mekkeli inkârcıların sadaka vermekle emroldukları” şeklinde yorumlamış olmaları bunu göstermektedir.¹⁸ Ancak bunun dışında Mekkî âyetlerde infâkın hangi maldan yapılması gerektiğinden, infâk edilmesi gereken miktarın ne olacağından veya ne şekilde ve kime verileceğinden bahsedilmiş değildir. Bazı Mekkî sûrelerde geçen zekât ifadesi, emir şeklinde olmayıp, haber kipiyle nazil olmuştur. Yani bu tür âyetler zekâtın farz kılındığına delalet etmemektedir.¹⁹ Bir kısım müfessirlerin Mekkî sûrelerde geçen “kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” âyetinin tefsirini yaparken farz zekât veya hükmü bilinen diğer nafakalarla sınırlamayarak kendilerine rızık olarak verilenlerden Allah yolunda harcanmaları, cihat için sarf etmeleri, muhtaca sadaka olarak vermeleri veya sılayı rahimde bulunmaları şeklinde, mutlak olarak tefsir etmiş olmaları bunu destekler mahiyetindedir.²⁰ Zikrettiğimiz Mekkî âyetler, müminlerin ileride zorunlu hale getirileceği infâklar için itikadî ve ahlakî açılardan hazırlıklı olmalarını sağlamaya yönelik mesajlardır.

¹¹ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 3. bs., (Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 2: 276; Ali Çiftçi, *Mekkî Sûreler Bağlamında Kur'an'da İnfâk-Zekât İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2009); Ali Rıza Gül, “Kur'an'daki İnfâk Kavramının Anlam Yelpazesi”, *Dini Araştırmaları*, 8/22: 239-261; Durak Pusmaz, “Kur'an-ı Kerim'de İnfâk Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 35/4, (1999): 49-56.

¹² Yâsin, 36/47.

¹³ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423/2002), 3: 580.

¹⁴ Furkân, 42/67.

¹⁵ Sebe', 34/39.

¹⁶ Fâtir, 35/29; Kasas, 28/54; Şûrâ, 42/38; Nahl, 16/75; İbrahim, 14/31; Secde, 32/16.

¹⁷ Yâsin, 36/47.

¹⁸ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *al-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî)*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfîş (Kahire Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 15: 36-37.

¹⁹ Söz konusu âyetler şu sûrelerde geçmektedir: (Müzemmil, 74/20; Müminün, 23/4; Neml, 27/3; Lükân, 31/4; Füssilet, 41/6).

²⁰ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (b.y. Dâru Hicr, 1422/2001), 1: 244; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyün (Tefsîru'l-Mâverdî)*, thk. es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdürrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, tsz.), 1: 70.

1.2.2. Medine Dönemi

Zikrettiğimiz Mekkî sûrelerden sonra inen ve infâk konusuna en fazla yer veren Medenî sûrelerden Bakara sûresi olmuştur. Sûrede infâk ile ilgili on dört âyet bulunmaktadır. Bu sûrede ilgili ilk âyet “Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.”²¹ şeklinde haber kipiyle nazil olmakla beraber infâka farklı bir boyut kazandırmıştır. Nitekim bu âyette infâkın İslâm inancı bakımından önemli bir konuma sahip gayba iman ve namazın kılınması ile beraber zikredilmiş olması infâkın da sözü geçen değerler kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Zaten âyette geçen infâk, birçok müfessir tarafından farz zekât olarak tefsir edilmiş olması bundan ötürü olmalıdır.²² Ancak âyette infâkın önemine vurgu yapılmakla beraber emir sıygasıyla veya belli bir hükmü ifade eden bir kavram ile zikredilmemiştir. Bu yüzden onu zekât, vacib nafaka veya nafile sadaka gibi hükmü belli bir infâka hamletmek doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Bir kısım sahâbenin “Âyetin, zekât farz olmadan önce nazil olduğunu ve onun anlamı aile reisinin ailesi için harcadığı nafakadır.” demesi bunu göstermektedir. Taberî (ö. 310/922) de söz konusu âyetin -vacib veya nafile olsun- belli bir infâka hamletmesinin doğru olmayacağını, âyetten amaç infâkta bulunanları övmek olduğundan âyetin, bunu sağlayan tüm infâklar olarak tefsir edilmesi daha doğru olacağını belirterek buna vurgu yapmıştır.²³

Bakara sûresinde geçen “(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi nefsinizi tehlikeye atmayın.”²⁴ mealindeki âyet de İnfak ile ilgili ilgilidir. Bu âyet hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bu yorumlar arasında genel kabul gören ise âyetteki infâk emrinden amaç cihat için harcanan mallar olduğudur. Zira nakledildiğine göre Ensâr’dan bir kısım sahâbenin, “İslâm dini yüce Allah tarafından galip kılındığına göre artık hurma bahçelerimize dönüp onların ıslahıyla meşgul olmamızda bir beis olmadığını” demeleri üzerine bu âyet inmiş ve onlar, tehlikeye girmelerine sebep olacak bu düşünceye karşı uyarılmışlardır.²⁵ Böylece bu âyetin nüzülüyle Allah yolunda yapılan cihat için infâk farz kılınmıştır. Bunun dışında âyetin zekât ve diğer vacib nafakalara yorumlanmasının doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber de âyete paralel olarak birçok hadiste cihâdî övmüş ve teşvik etmiştir. Bunlardan bir örnek şu şekildedir: “Mallarınızla, nefislerinizle ve dillerinizle müşriklerle savaşın.”²⁶

Konuya ilişkin Bakara’da geçen âyetlerden biri, infâkın ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara yapılması gerektiğine dairdir.²⁷ Âyette geçen infâk ile ilgili farklı görüşler arasında şu görüş baskın olmuştur: Âyetteki infâk farz zekâtın ibaret olup Tevbe sûresinde inen zekâtın sarf yerleriyle ilgili âyetle nesholunmasıdır.²⁸ Ancak âyetin muayyen bir infâka hamledilmesini gösteren her hangi bir delil bulunmadığından İbn ‘Âşûr’un (ö. 1393/1974) de ifade ettiği gibi âyette infâktan amaç mutlak olarak varlıklı Müslümanın zikredilen sınıflara infâkta bulunması gerektiğinden ibarettir. Zekât veya aile nafakası gibi muayyen bir infâk değildir. Buna göre bahse konu âyet ile Tevbe sûresindeki âyetler arasında her hangi bir tearuz olmadığından nesih vaki olmuş değildir.²⁹

Bakara sûresinde geçen ve neyin infâk edilmesi gerektiğine dair soruya cevaben “de ki, afv”³⁰ şeklinde inen âyeti müstakil bir başlıkta zikredeceğimiz için burada üzerinde durmayacağız.

İnfaka ilişkin Bakara sûresinde geçen âyetlerden biri şöyledir: “Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak

²¹ Bakara, 2/3.

²² Yahaya b. Selâm el-Kayravânî, *Tefsîru Yahya b. Selâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1425/2004), 1: 375; Hüseyin b. Muhammed er-Râğib el-İsfahânî, *Tefsîru’r-Râğib el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdülaziz Besyûnî (Câmi’atu Tantâ: Külliyyetü’l-Âdâb, 1420/1999), 1: 82.

²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 1: 250.

²⁴ Bakara, 2/195.

²⁵ Ahmed b. Ali Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1379/1960, 8: 185; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, thk. İsmüddîn es-Sabâbitî (Mısır: Dâru’l-Hadis, 1413/1993), 7: 248; Ali Küçük, *Besâiru’l-Kur’an*, (Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset, 2016), 2: 221-223.

²⁶ Diğer örnekler için bk. Ahmed b. Ali Hacer el-Askalânî *Bulûğü’l-Merâm fi Edilleti’l-Ahkâm*. thk. Semîr b. Emîr ez-Zührî (Riyad: Dâru’l-Falak, 1424/2003), 387-399.

²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 3: 639-641.

²⁸ Vâhidî, *el-Vesît*, 1: 318.

²⁹ Muhammed et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnisîyye, Tunus 1404/1984, 2: 317-318.

³⁰ Bakara, 2/219.

verdiklerimizden Allah yolunda harcayın.”³¹ Âyette infâk emrinin devamında, ondan imtina edenler ilk defa dolaylı olarak tehdit edilmiş ve bunun karşılığı olacağı ima edilmiştir. Âyette geçen infâkın sadaka ve cihat için harcama gibi farz ve nafîle infâklar olduğu ile ilgili farklı yorumlar yapılmış ise de aynı sûrenin yüz doksan beşinci âyetinde emredilen cihat için yapılan farz harcamaya hamledilmesi daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü tehdit ancak farzın terkinden ötürü yapılabilmektedir. Ayrıca âyetin siyak ve sibakı da bunu gerektirmektedir.³²

Konuya ilişkin Bakara sûresinde geçen diğer bir âyet ise şu şekildedir: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyisinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.”³³ Âyette geçen infâk emri, nafîle ve farz infâklar olarak farklı yorumlara tabi tutulmuş ise de aynı sûrenin kırk üçüncü âyetinde açık emirle emredilen zekâta yorumlanması daha isabetli olacağı görülmektedir. Zira âyette geçen infâk, karineden mücerret mutlak emirle zikredilmiştir. Böyle bir emir ise vücub içindir. Müfessirlerin büyük bir kısmının âyetteki infâkı, ticaret malalarının zekâtı olarak tefsir etmesi ve fukahânın da ticaret ve meyvelerdeki zekâtın vacib olmasına bu âyeti delil göstermeleri bunu desteklemektedir.³⁴ Âyette infâk emriyle birlikte iki önemli hususa daha dikkat çekilmiştir. İlki, ister çalışma sonucu kazanılan mallar, ister topraktan elde edilen ürünler olsun en iyi ve temiz olanının infâk edilmesine emredilmesidir. Nitekim nakledildiğine göre âyet, bazı sahâbîlerin zekât olarak çürük hurmaları vermeleri üzerine inmiştir.³⁵ Diğerisi ise infâkın (zekâtın) ticaret malları ve hayvanlar gibi kesp sonucu kazanılan eşyalarda farz olduğu gibi topraktan elde edilen ekin ve madenlerde de farz kılınmasıdır. Âyetin açık ifadesiyle farz kılınan bu tür mallardaki zekâtın şekil ve miktarları daha sonra sünnet tarafından belirlenmiştir.³⁶ İnfaktan bahseden Bakara sûresinin diğer âyetleri, infâkın hükmüyle ilgili değildir. Bunlar infâkın sevabını, adap ve kurallarını konu edinmektedir.³⁷

Nüzul bakımından Bakara’dan sonra gelen Enfâl sûresinde infâk kavramıyla ilgili dört âyet bulunmaktadır. Bunlardan ikisi konumuzla ilişkilidir. Birincisi, İnfâkın gerçek müminlerin güzel hasletlerinden olduğudur. İkincisi ise Allah yolunda yapılan infâkın karşılığının tam olarak ödeneceğidir. Buradaki infâktan amaç âyetin siyakından da anlaşıldığı üzere cihat için sarf edilen harcamalardır.³⁸

Enfâl’den sonra indiği bilinen Âli İmrân sûresinde infâkın değerli olan şeylerden olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.³⁹ Nitekim âyetin nüzulüne müteakip sahâbe tarafından çok sayıda paha biçilmez gayrimenkuller vakfedilmiştir.⁴⁰ Aynı sûrenin diğer bir âyetinde infâk, muttakilerin sıfatı olarak zikredilmiştir.⁴¹

Mümtehine sûresinde sırf Allah ve Resûlünü sevdikleri için Müslümanlarla beraber hicret eden kâfirlerin eşlerine -kendilerine mehirlerini vermek kaydıyla- nikâh kılınmasında bir beis olmadığına ve eski kocaları tarafından kendilerine mehir olarak infâk edilmiş şeylerin iade edilmesi gerektiğine değinilmiştir.⁴² Bu âyette infâk kavramı, kadına nikâh kılınması karşılığında verilen mehir anlamında

³¹ Bakara, 2/254.

³² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6: 530-531.

³³ Bakara, 2/267.

³⁴ Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî (Te'vîlâtü Ehli's-Sünne)*, thk. Mecdî Bâslûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 2: 259; Mâverîdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 3: 209; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7: 53; Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî, (Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl)*, thk. Yusuf Ali Bîdevî (Beyrut: Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 1419/1998), 1: 220.

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 4: 704-710.

³⁶ Buhârî, “Zekât”, 38, 42, 66; “Humus”, 12; Müslim “Zekât”, 1.

³⁷ Bakara, 2/261, 262, 264, 265, 270, 272, 273, 274.

³⁸ Enfâl, 8/3, 60.

³⁹ Âli İmrân, 3/92.

⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 5: 574-576.

⁴¹ Âli İmrân, 3/134.

⁴² Mümtehine, 60/10.

kullanılmıştır. Yine aynı âyette, hicret sırasında eşleri kâfirlerle beraber kalan Müslüman erkeklerin, mehir olarak onlara verdikleri şeyleri isteme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.⁴³

Nisâ sûresinde erkeklerin eşlerinin nafakasından sorumlu olduklarından bahsedilmiştir.⁴⁴ Hz. Peygamber de bu doğrultuda erkeklere hitaben şöyle buyurmuştur: “Eşlerinizin yiyecek ve giyeceklerinden sorumlusunuz.”⁴⁵ Sûrenin diğer iki âyetinde inkârcıların veya münafıkların kendilerine verilen malın zekâtını vermediklerinden ve bundan ötürü yüce Allah’ın onlara tepki gösterdiğinden bahsedilmiştir.⁴⁶

Hadîd sûresinde önce müminler, rızıklandırılmış maldan infâk etmekle emrolunmuş, sonra iman edip infâkta bulunanların sevabı belirtilmiştir.⁴⁷

Muhammed sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah ve Resûlü sizden tüm malınızı infâk etmenizi istemez. Israrla sizden istemiş olsalardı cimrilik ederdim. Allah yolunda infâk etmesine davet edinmenize rağmen bir kısmınız cimrilik yapmaktadır.”⁴⁸ Yani ister cihat, ister farz zekât veya nafile sadaka olsun tüm malınızı infâk etmeniz sizden istenmez ve buna zorlanmazsınız. Malınızın bir kısmını infâk etmeniz istenmektedir.

Ra’d sûresinde infâk (zekâtı vermek), Kur’an’ın akıl sahipleri (أولو الالباب) şeklinde niteledikleri müminlerin özellikleri olarak zikredilmektedir.⁴⁹

Talâk sûresinde boşanan hamile kadınlarının nafakalarının, doğum yapıncaya kadar verilmesi emredilmektedir. Boşanan kadınlardan hangisinin nafakası eşine vacib olduğuna dair şöyle bir rivâyet mevcuttur: Resûlullah sadece hamile kadının nafakasını kocasına yüklemiştir.⁵⁰ Yine sûrenin bir sonraki âyetinde söz konusu nafaka kocanın durumuna göre belirlenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.⁵¹ Aynı şekilde Hz. Peygamber de Hind’e “Kocanın malından, iyilikle sana ve çocuğuna yetecek kadar al.”⁵² diyerek sözü edilen nafaka için bir miktar tayin etmiş değildir.

Hac sûresinde infâk, ihlaslı ve mütevazı olan müminlerin vasfı olarak zikredilmektedir.⁵³

Munâfikûn sûresinde herhangi birinize ölüm gelip de “Ey Rabbim bana yakın bir zamana kadar mühlet versen de, sadaka versen ve iyilerden olsam.”⁵⁴ Buradaki infâktan amaç zekât ve diğer farz nafakalar olduğu rivâyet edilmektedir. Çünkü açık olmasa da dolaylı olarak âyetin devamında sözü geçen infâktan imtina edenlere yönelik bir tehdit söz konusudur. Tehdit ise farzların terkine yönelik olduğu açıktır.

Teğâbûn sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Kendi iyiliğiniz için infâk edin.”⁵⁵ Kimi müfessirlere göre âyetteki infâk farz zekât anlamındadır. Kimisine göre nafile sadaka manasındadır.

⁴³ Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, tsz.), 8: 133.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî*, 3: 156.

⁴⁵ Hz. Aîşe'den rivâyet edildiğine göre Ebû Süfyân'ın eşi Hint, Hz. Peygamber'e gelerek şöyle der: “Ey Allah'ın Resûlü Ebû Süfyân cimri biridir. Bana ve çocuğuma yetecek kadar nafaka vermiyor. Ondan habersiz malından bize yetecek kadar almamda bir sakınca var mı?” Resûlullah “Kendine ve oğluna yetecek kadar onun malından alabilirsin.” (Buhârî, “*Nafakât*”, 9) buyurdu.

⁴⁶ Nisâ, 4/38, 39.

⁴⁷ Hadîd, 57/7.

⁴⁸ Muhammed, 47/36, 37.

⁴⁹ Ra'd, 13 /22.

⁵⁰ Ebu'l-Fadl 'îyâd b. Musa es-Sebtî, *İkmâlü'l-Mü'Lim bi Fevâidi Müslim*, thk. Yahya İsmail), (Mısır Dâru'l-Vefâ, 1419/1998 5: 55.

⁵¹ Talâk, 65/6, 7.

⁵² İbn Battâl Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 7: 543.

⁵³ Hac, 22/35.

⁵⁴ Munâfikûn, 63/10.

⁵⁵ Teğâbûn, 64/16.

Kimisi âyetteki infâkı cihat için harcanan masraflar olarak yorumlamaktadır. Kimisi ise zikredilen tüm infâklar olduğunu söylemektedir. Bu son görüş daha isabetli bulunmaktadır.⁵⁶

Bakara sûresinden sonra infâktan en çok bahseden Tevbe sûresidir. Sûrede malı biriktirip Allah yolunda infâk etmeyenler acı bir azapla tehdit edilmektedir.⁵⁷ Mealen verdiğimiz âyette geçen infâk genel anlamda farz zekât olarak yorumlanmaktadır. Konuya ilişkin Hz. Peygamber'in şöyle bir hadisi de bulunmaktadır: "Zekâtı verilen mal, batınî (tespiti mümkün olmayan mal) de olsa biriktirilmiş (کنز) sayılmaz. Nisaba ulaşıp ta zekâtı verilmeyen mal zahir (tespiti mümkün olan mal) da olsa kenz sayılır."⁵⁸ Ayrıca sûrede Münafıklardan infâkın kabul edilmeyeceği, savaş için yapılan sefere infâk edecek bir şey bulamayanlara sorumluluk olmadığı, bedevilerden bir kısmı infâk ettiklerini zarar olarak gördükleri, bir kısmı ise, Allah katında yakınlığa ve Hz. Peygamber'in duasını almaya vesile saydıkları gibi infâkla ilgili hususlardan bahsedilmektedir.⁵⁹

Hâsılı: İslâm dini her Müslümanı kendi gücü nispetinde infâkta bulunmaya davet etmiştir. Bu bağlamda İnfak konusu gerek Mekkî sûrelerde gerekse Medenî sûrelerde olsun önemsenmiş ve bu meyanda birçok âyet nazil olmuştur. Ancak konuya ilişkin Mekkî âyetler ile Medenî âyetler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre Mekkî âyetlerde iman uhuvvetinin gerektirdiği şekilde müminlerin birbirine yardımda bulunmaları teşvik edilmiştir. İnfâkın sarf yeri, miktarı, şekli, şer'î hükmü belirtilmemiştir. Ayrıca Mekkî sûrelerde genel anlamda infâktan yüz çevirmenin doğru bir yaklaşım olmadığı, infâkın müminlerde bulunması gereken güzel hasletlerden olduğu, infâkta ifrat ve tefritten uzak durulması gerektiği, infâkla malın eksilmeyeceği gibi hususlar bildirilmiştir.⁶⁰ Medenî âyetlerde ise diğer birçok şer'î hükümler gibi infâkın da artık şer'î hükmü, çeşitleri, miktarı, sarf yerleri belirlenmeye başlanmıştır. Kur'an'ın nüzul sırasını dikkate aldığımızda infâkın çeşitlerinin ve şer'î hükümlerinin belirlenme sıralaması şu şekilde olduğu denilebilir: Karz-ı hasen, zekât, fitr sadakası, oruç tutamayanın fidyesi, ramazanda cinsel ilişkide bulunana düşen kefareti, cihâd için harcama, ihram yasaklarının ihlalinden dolayı verilen fidye, mehir ve hibe, katl kefareti ve diyet, insanın kendisine, ailesine, kölesine ve maiyetinde bulunan hayvanlara infâkı, kurban ve hediye, Vakıf, zihâr kefareti, akîka, yemin kefareti.⁶¹

2. İnfâkın Çeşitleri ve Hükümleri

Yukarıda zikrettiğimiz âyet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere infâk olgusu tek bir şekil veya uygulamadan ibaret değildir. Onun farklı uygulamaları ve çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar, şer'î hüküm açısından farklılık arz edip aynı kategoride değildir. Fukahâ bunları ele aldıkları kaynaklarda ayrı ayrı olarak her birini uygun düştüğü fıkıh konusunda işlemişlerdir. Biz de bu başlıkta söz konusu kaynaklardan yola çıkarak infâkın bu çeşitlerini ve uygulamalarını şer'î hükümlerine göre bir tasnife tabi tutacağız. Bunu yaparken detaya inmeden infâkın temel meselelerine ve bunlara ilişkin muteber görüşlere yer vermeye çalışacağız. Bu bağlamda infâkı şer'î hüküm bakımından vacib ve müstehab olarak iki ayrı başlıkta ele alacağız.

2.1. Vacib İnfak

Vacib infâk farklı türlere ayrılır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Zekât, fitr sadakası, akraba, köle ve eş nafakaları, kefareti, fidye, cihâd için sarf edilen harcamalar.

2.1.1. Zekât

Zekât lügatte artma, çoğalma, gelişme, kazanç gibi manalar için kullanılır. Hz. Ali'nin " العلم يزكو بالانفاق/ ilim infâk ile artar."⁶² ifadesi bu anlamda kullanılmıştır. İstilahta ise şu tanımı yaygındır: Belli

⁵⁶ Kurtubî, *al-Câmi'*, 18: 146.

⁵⁷ Tevbe, 9/34.

⁵⁸ Abdürrazzak b. Himâm es-San'ânî, *el-Musannef*, (Beyrut: el-Metebbetü'l-İslâmî, 1403/1983), 4: 106; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî 't-Tenzîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1986), 2: 266.

⁵⁹ Tevbe, 9/53, 54, 98, 99.

⁶⁰ Yâsin, 36/47; Fâtir, 35/29, 30; Furkân, 25/67; Sebe', 32/39.

⁶¹ Müzemmil, 73/20; Bakara, 2/43, 184, 195,196; Mâide, 5/95-96; Nisâ, 4/4, 92; Talâk, 65/7; Hac, 22/32-35; Hac, 22/77; Mücâdele, 58/4; Saffât, 61/107; Mâide, 5/89.

⁶² İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 14:, 358.

mal türlerinin belirli bir kısmını, bir takım şartlarla (şâri‘ tarafından) belirlenen yerlere (müstahaklara) sarf etmektir. Zekât, hicretin ikinci senesinde “Namazı kılın, zekâtı verin.”⁶³ âyetiyle farz kılınmıştır.⁶⁴ Daha sonra ilgili diğer âyet ve hadislerle detaylandırılmıştır. Zekâta tabi tutulan mallar şunlardır: Para, ticaret malları, yerden çıkarılanlar ve sâime⁶⁵ hayvanlar.

- Para: Altın, gümüş ve günümüzde kullanılan para birimleri bu kategoride değerlendirilir. Bu paralarda zekâtın farz olduğu konusunda ittifak vardır.⁶⁶ Ancak altın ve gümüş cinsinden olan kadının takı ve süs eşyaları hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefiler “Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infâk etmeyenleri elem dolu bir azapla müjdele.” mealindeki âyetin mutlak olduğunu iddia etmiş ve her hangi bir ferdi dışarıda bırakacak bir delil olmadığından bu tür takılarda da zekât vacib olduğunu söylemişlerdir. Cumhur ise sahâbeden rivâyet edilen “Takıda zekât yoktur.”⁶⁷ anlamındaki rivâyete dayanarak bu görüşün aksini savunmuştur.⁶⁸

- Ticaret malı: Kâr etmek amacıyla yapılan her türlü alışverişten ibarettir. Ticaret malındaki zekât “Kazandıklarımızın temizlerinden Allah yolunda infâk edin.”⁶⁹ emriyle vacib kılınmıştır. Nitekim müfessirlerin âyette geçen infâkı ticaret mallarının zekâtı olarak yorumlamaları da bunu göstermektedir.⁷⁰ Bunun yanı sıra Semure’nin “Hz. Peygamber bize, alışveriş için ayırdığımız malların zekâtını vermemizi emrederdi”⁷¹ anlamındaki rivâyeti, ticaret malında zekâtın vacib olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷² Ticaret malından çıkarılması gereken miktar yüzde iki buçuktur (%2,5).

- Yerden çıkarılanlar: Ekin ve meyvelerin yanı sıra yerden çıkarılan kıymetli cevherler de bu kısımda değerlendirilmektedir. Bunların zekâtı “Yerden çıkardıklarımızın güzellerinden verin.”⁷³ âyetiyle farz kılınmıştır. Ekinlerden arpa ve buğdayda, meyvelerden ise hurma ve üzümde zekâtın vacib olduğu hususunda ittifak vardır. Çünkü saydığımız ürünlerde zekâtın vacib oluşu hadiste açıkça ifade edilmiştir.⁷⁴ Toprağın diğer ürünlerinde zekâtın vacib olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Ebû Hanîfe’ye göre, faydalanma/artırma (استئمان/استغلال) amacıyla ekilen meyveler, tahıllar, yeşillikler vb. ürünlerin tümünde zekât farzdır.⁷⁵ Mâlikîlere göre meyvelerden hurma ve üzüm; tahıllardan ise arpa, buğday, nohut, mercimek, pirinç, çavdar, fasulye, mısır, akdarı, bakla, acıbakla, bezelye, zeytin, susam ve turp zekâta tabidir.⁷⁶ Şâfiî mezhebine göre zekât, bozulmadan saklanabilen gıda ürünlerinde farzdır.⁷⁷ Ahmed b. Hanbel’e göre ise ölçülen ve kurutulup saklanabilen tüm toprak mahsullerinde zekât farzdır.⁷⁸ Toprak ürünlerinin nisabı beş vesktir (653 kg.). Miktarı ise yağmur ve nehir gibi külfetsiz olarak sulanıyorsa onda bir (%/10), masraf gerektiren araçlarla sulanıyorsa yirmide birdir (%/5).⁷⁹ Toprak ürünleri dışında yerde çıkan kıymetli madenler ve cahiliye döneminin gömülerinden olup Müslümanlar tarafından bulunan altın ve gümüşe de zekât düşmektedir.⁸⁰

⁶³ Bakara, 2/43.

⁶⁴ Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühu*, (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, tsz.), 3: 1792.

⁶⁵ Yılın çoğunda sahihsiz meralarda otlayan hayvan.

⁶⁶ Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye*, (Küveyt Vizâretü'l-Evkâ ve's-Şüünü'l-İslâmiyye, 1404-1427/1983-2006), 23: 26, 265, 267.

⁶⁷ Tirmizî, “Zekât”, 12.

⁶⁸ Âlâüddîn Ebû Bekrb. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2: 17; Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühazzeb*, (b.y.: Dâru'l-Fıkr, tsz.), 6: 6.

⁶⁹ Bakara, 2/267.

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 4: 695.

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2.

⁷² Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye*, 23: 268.

⁷³ Bakara, 2/267.

⁷⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Beyrut Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 2: 480.

⁷⁵ Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, (b.y.: Dâru'l-Fıkr, tsz.), 2: 242.

⁷⁶ Diyâüddîn Halîl b. İshak el-Cündî, *et-Tavdîh fî Şerhi Muhtasari'l-Fer'i li İbni'l-Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdülkerim Necîb (b.y.: Merkezi Necibveyh li'l-Mahtâtât, 1429/2008), 12: 320.

⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5: 492.

⁷⁸ Muvafaküddîn Muhammed b. Abdullah İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Müğni*, (b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 3: 3.

⁷⁹ Buhârî, “Zekât”, 32, 55.

⁸⁰ Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye*, 23: 291.

- Sâime hayvanlar: Yılın çoğunda meralarda otlatılan deve, sığır ve davarlar zekâta tabidir. Bu konuda ihtilaf söz konusu değildir. Hz. Peygamber'in konuya ilişkin hadisinde hayvanların zekâtı detaylı bir şekilde açıklanmıştır.⁸¹

- Fıtır sadakası da vücûb açısından zekâttan addedilmektedir. Nitekim İbn Ömer'in "Resûlullah fıtır zekâtı olarak köle-hür, kadın-erkek, büyük-küçük her Müslümana bir sa'ölçek hurma veya bir sa' arpa farz kılmıştır." şeklindeki rivâyeti bunu göstermektedir.⁸²

2.1.2. Kefaret

Kefaret "kefir" veya "küfir" in (كُفْر/كُفْر) ism-i mastarı olup sözlükte örtme, gizleme, ekme gibi manalarda kullanılır.⁸³ Bir İslâm hukuku terimi olarak şu şekilde tanımlanır: Şâri'in, yasaklanmış bir şeyi işleyene veya emredilmiş bir şeyi ihmal edene vacib kıldığı ve ukubet tarafı ağır basan malî veya bedenî bir yükümlülüktür.⁸⁴ Kefaretin şu çeşitleri bulunmaktadır:

- Öldürme kefareti: Hata sonucu veya şibhu'l-amd/şibhü'l-hatâ⁸⁵ ile bir insanı öldürene, maktulün diyeti yanında kefareti de düşmektedir. Bu konuda âyetin sarih ifadesi⁸⁶ bulunduğundan ihtilaf söz konusu olmamıştır.⁸⁷ Bunun kefareti ise yine âyette belirtildiği gibi mümin bir kölenin azat edilmesidir ve bunu yapamayanın iki ay peş peşe oruç tutmasıdır.⁸⁸

- Zihâr kefareti: Kocanın eşini veya onun bir uzvunu, kendisine ebediyen haram bir kadına veya bakması haram bir uzvuna benzetmesidir.⁸⁹ Buna göre hür bir Müslümanın eşine, "Sen benim için annemin sırtı gibisin" demesi zihâr olur ve tekrar eşine dönmek için kefareti vermesi gerekir. Kefaret vermeden eşine yaklaşması caiz değildir.⁹⁰ Zihârın kefareti ise bir köle azat etmektir. Köle bulunmadığı takdirde iki ay peş peşe oruç tutmaktır. Buna güç yitirilmezse altmış fakirin doyurulması gerekmektedir.⁹¹

- Yemin kefareti: Sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket gibi manalarda kullanılan yemin, bir fıkıh terimi olarak kişinin Allah'ın adını veya bir sıfatını kullanarak söz ve beyanını pekiştirmesidir.⁹² Yemin şu kısımlara ayrılır: yemin-i lağv, yemin-i ğâmus ve yemin-i mun'akide. Kişinin kasıt olmaksızın söz arasında "Vallahi bu böyledir" veya "böyle değildir" gibi yemin etmeyi alışkanlık haline getirmesine yemin-i lağv denir. Bu tür yemin için kefareti söz konusu değildir.⁹³ Yemin-i ğâmus ise geçmişte yapılmış veya yapılmamış bir şey hakkında bilerek yalan yere yemin etmektir. Bu tür yemin, büyük günahlardan sayılmakla beraber cumhurun tercih ettiği görüşe göre kefareti gerektirmez.⁹⁴ Geleceğe yönelik olup mümkün bir şey hakkında "bunu yapacağım" veya "yapmayacağım" diye yemin edilmesi yemin-i mun'akid olarak isimlendirilir. Buna muhalif

⁸¹ Buhârî, "Zekât", 38.

⁸² Buhârî, "Zekât", 70.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5: 144-147.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5: 95; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 302; Rahmi Yaran, "Kefaret", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25: 178-182; Ali el-Mışkîni, *Mustalahâtü'l-Fıkıh*, (İran: Müessesetü'l-Hâdî, tsz.) 437-438.

⁸⁵ Bir insanın, bir iki tokat gibi öldürücü olmayan bir darbesiyle öldürmesidir. Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'li'l-Muhtâr*, (Kahire: Matba'atu'l-Halebî, 1356/1937), 5: 24-25.

⁸⁶ Nisâ, 4/92.

⁸⁷ Komisyon, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, 30: 51.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5: 95-96.

⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 528; Ahmet Yaman "Zihâr", *DİA*, (Ankara: TDV. Yay., 2013), 44: 387-390; İsmail Köksal, "İslam Hukuku'nda Zihar", *Dini Araştırmalar*, 3/7: 258-259.

⁹⁰ Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Musa ed-Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, thk. Komisyon (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004), 8: 48-57.

⁹¹ Mücâdele, 58/2-4.

⁹² Muhammed Amîm el-Bereketî, *et-Ta'rifâtü'l-Fıkhiyye*, (b.y. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 244; Ertuğrul Boynukalın "Yemin", *DİA*, (Ankara TDV Yay., 2013), 40: 417-420.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 28: 7.

⁹⁴ Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru'l-Kârî Şerhu Muhtasari Sahihi'l-Buhârî*, (Dimaşk: Meketebetu Dâri'l-Neyân, 1410/1990), 5: 312-313.

davranılırsa yemin bozulur (حنث)⁹⁵ ve kefarete gerekir. Bunda ihtilaf söz konusu değildir. Bu tür yeminin kefareti ise on fakirin doyurulması veya onları giydirilmesi ya da bir kölenin azat edilmesidir.⁹⁶

- Ramazan orucunda cinsi münasebette bulunmanın kefareti: Ramazan ayında gündüz vakti kasıtlı olarak cinsel ilişkide bulunarak orucunu bozana hem kaza hem de kefarete gerekir. Bu konuda fakihler arasında görüş birliği vardır. Bunun kefareti ise sünnette belirtildiği üzere bir köle azat etmektir. Köle bulunmadığı takdirde iki ay art arda oruç tutmaktır. Buna güç yitirilmezse altmış yoksul doyurulmaktadır.⁹⁷

2.1.3. Fidyeye

Fidyeye lügatte tutsağın serbest bırakılması karşılığında ödenen bedeli ifade eder.⁹⁸ Bir fıkıh terimi olarak yaygın tanımı şöyledir: Bazı ibadetlerin edası esnasında işlenen bir kusurun cezası olarak ödenmesi gereken bedeldir.⁹⁹ Fidyeye şu durumlardan ötürü gereklilik kazanmaktadır:

- İhram yasaklarının işlenmesinden ötürü ödenen fidye: Bu, işlenen yasağın durumuna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Sözü edilen yasakların en büyüğü ihramda bulunulduğu esnada cinsel ilişkide bulunmaktır. Haccın ilk tehallülünden (ihramdan çıkma) önce cinsel ilişkide bulunan kişinin haccı geçersiz olur. Sonraki yıllarda haccı kaza etmek zorunda kalmasının yanı sıra ağır bir fidye (مغلظة) öder.¹⁰⁰ Bu fidye bir devenin kesilip etinin Mekke halkına dağıtılmasıdır.¹⁰¹ Birinci tehallülden sonra ilişkide bulunanın haccı ise bozulmaz, fakat ona fidye olarak bir koyun düşer. İhram yasaklarından biri de Mekke haremünde avlanmaktır. Avlanan kişiye avladığı hayvanın misli veya kıymeti düşer. İhram esnasında kişinin tıraş olması, tırnak kesmesi, koku sürmesi, dikişli elbise giymesi, kadının peçe ve eldiven giymesi de ihram yasaklarındandır. Bu tür yasakları işleyen kişi fidye olarak ya bir koyunu kesip Mekke halkına dağıtır ya da her bir miskine yarım sa' olmak üzere altı miskine yiyecek verir. Bunların yanı sıra temettü veya kıran haccı yapana da bir koyun fidye düşmektedir.¹⁰²

- Hac veya umre vaciblerinden birinin terk edilmesiyle vacib olan fidye: İbn Abbâs bunu şu şekilde izah etmiştir: "Bir nüsükü terk edene veya unutana bir kan düşer."¹⁰³ Aynı şekilde fevât¹⁰⁴ ve ihsâr¹⁰⁵ sebebiyle hac ihramından çıkmak zorunda kalan kişiye de cumhura göre bir koyun düşer.¹⁰⁶

- Oruç fidyesi: Fidyeye verme karşılığında şunlara oruç tutmama ruhsatı verilmiştir: Oruç tutabilecek takate olmayan yaşlılar, şifa ümidi bulunmayan hastalar ve çocukları zarar göreceğinden endişelenen hamile ve emzikli kadınlar. Tercih edilen görüşe göre bunların her biri tutmadığı her bir gün için bir fidye vermek zorundadır. Fidyenin miktarı ise bir fitr sadakası kadardır.¹⁰⁷

⁹⁵ Kişi yapmayacağına dair yemin ettiği şeyi yapması veya aksi söz konusu olması yemin bozlama (حنث) olarak değerlendirilir. Erdoğan Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 192.

⁹⁶ Mâide, 5/89.

⁹⁷ Buhârî "Savm", 30; Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali Ebû Muhammed el-Kâdî, *el-İsrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf*, thk. Habîb b. Tâhir (b.y.: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 1: 432; Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Muhammed ed-Dîb (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 4: 35.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15: 150.

⁹⁹ Ebû Habîb Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-Fikhî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 281.

¹⁰⁰ Âlimler, "Hacca karar verip niyet edenlerin, kadına yaklaşmaması, günaha sapmaması ve tartışıp çekişmesi gerekir." (Bakar, 2/197) mealindeki âyete binaen bu hüküm üzerinde ittifak etmişlerdir.

¹⁰¹ Yahya b. Ebi'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2001), 4: 218.

¹⁰² Mâide, 5/95.

¹⁰³ Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-Me'anî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-'Alevî- Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vizâretü Umûmî'l-Evkâf ve's-Şûnî'l-İslâmiyye, 1387/1967), 17: 269.

¹⁰⁴ Hac yapmak için ihrama giren kişinin her hangi bir nedenle Arafat vakfesini kaçırmamasıdır. Bereketî, *et-Ta'rifâtu'l-Fikhiyye*, 161.

¹⁰⁵ Hac veya umre için ihrama girdikten sonra bunların tamamlanmasını engelleyen bir durumun ortaya çıkmasıdır. Salim öğüt, "İhsâr", *DİA*, (Ankara: TDV Yay., 2000), 21: 548-549.

¹⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 168; Muhammed Hatîb eş-Şirbînî, *Müğni'l-Muhtâc*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 2: 313-316; Bâ Şenfer, *el-Müğni*, 155-168.

¹⁰⁷ Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî'l-Fikhî's-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 1: 328; İbn Kudâmî Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Kâfi fî Fikhî'l-İmâm Ahmed*, (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994), 2: 434;

2.1.4. Nafaka

Nafaka konusu infâkın önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bir hukuki terim olarak yiyecekten, giyecekten ve meskenden kişiye yetecek miktarı ifade eden nafaka şu kısımlara ayrılır: İnsanın kendi nefesine infâkı, fûru ve usûl nafakası, zevcin nafakası, insanın velâyetinde/himayesinde bulunanın nafakası.

- İnsanın kendi nefesine infâkı: Her insan kendi gücü nispetinde kendi ihtiyaçlarını temin etmekle mükelleftir. Bu hususta onun için nefsi herkesten daha önceliklidir. Hz. Peygamber “Önce kendi nefesine tasadduk et”,¹⁰⁸ buyurarak buna vurgu yapmaktadır. Münâvî (ö. 1031/1622), hadisin izahatında şöyle demektedir: “İnsanın kendi nefesine yaptığı infâk, helalden olmak kaydıyla sadaka sayılır. Hatta sözü edilen nafaka ıztırar halinde vacib olur.”¹⁰⁹ Bununla birlikte şâri’in nefsin korunmasını önemseyip zarûrat-i dînîyeden addetmesi bunun açık delilidir.¹¹⁰

- Zevcenin/eşin nafakası: Kadının sahih bir nikâh akdinden sonra, kendini kocasına teslim etmekle (تمكين) nafakayı hak etmiş olur. Kocanın fakir, engelli, hasta olması veya kadının zengin olup nafakaya muhtaç olmaması durumu değiştirmez. Aynı şekilde kadının Müslüman veya gayr-i Müslim olması da hükmü değiştirmez. Koca, her hâlükârda imkânı dâhilinde eşinin yiyecek, giyecek ve barınma başta olmak üzere her türlü ihtiyacını temin etmek zorundadır. Nitekim Yüce şâri’ varlıklı kocaya varlığı nispetinde, imkânı dar olanı da kendi imkânına göre eşine infâkta bulunmayı emretmiştir.¹¹¹ Hz. Peygamber de “Eşlerin yeterli miktardaki (معروف) yiyecek ve giyecekleri kocaları üzerine bir haktır.” buyurmuştur.¹¹² İbnül-Münzir’e göre âlimler bu konu üzerinde icmâ etmişlerdir.¹¹³ Diğer taraftan kadının kendi nefisini kocasına teslim etmekle aslında kendisini ona tahsis etmiş olur ve onun yararı için kendi tasarruf hakkından vaz geçmiş sayılır. Hal böyle olunca kendilerini devlet işlerine tahsis eden kadı, vali ve diğer görevli memurlar devletten kendi ihtiyaçlarına yetecek miktarı almaya hak kazandığı gibi kadın da temkinle kocasının malından yeterli nafakayı almaya hak kazanmaktadır.¹¹⁴ Buna göre kocanın rızası dâhilinde çalışan hanımın nafakası yine kocasına aittir. Aksi durumda ise koca sözü edilen kadının nafakasından sorumlu değildir.¹¹⁵

Boşanmış kadının nafaka hakkı boşanma durumuna bağlı olarak değişmektedir. Ric’î talakla boşanan kadının nafakası, iddet süresince kocaya aittir.¹¹⁶ Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: “(Boşanan kadınları iddetleri boyunca) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır.”¹¹⁷ Âyette nafakanın bir parçası olan barınmanın temini emredildiğine göre ondan daha önemli olan yiyecek ve giyeceklerin de temin edilmesi pek ala gerekmektedir. Boşanan hamile kadının nafakası “Boşanan kadın hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.”¹¹⁸ mealindeki âyetle vacib kılınmıştır. Hamile olmayıp bâin talakla boşanan kadının nafakasının kime ait olduğu hususundan ihtilaf edilmiş ise de tercih edilen görüşe göre iddet müddeti boyunca kocasına aittir.¹¹⁹

el-Muğni, (tahk. Abdullah b. Abdilmühsin ve Abdulfetâh Muhammed) (Riyad: Dâru Alemlî’l-Kütüb, 1406/1986), 3: 149-150.

¹⁰⁸ Müslim, “Zekât”, 13.

¹⁰⁹ Abdurrauf b. Tâcülârifin el-Münâvî, *Feydu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmii’s-Sağîr*, (Mısır: el-Mektebetu’t-Ticâriyyetu’l-Kubrâ, 1356/1937), 1: 74.

¹¹⁰ Abdullah b. Abdürrahman el-Bessâm, *Tadîhu’l-Ahkâm min Bulûği’l-Merâm*, (Mekke: Mektebetu’l-Esedî, 1423/2003), 3: 399-400.

¹¹¹ Talâk, 65/7.

¹¹² Müslim, “Hac”, 19.

¹¹³ Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim İbn el-Münzir en-Nisâbü’rî, *el-İsrâf alâ Mezâhibi’l-Ulamâ*, thk. Sağîr Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd (Birleşik Arap Emirlikler: Mektebetu Mekke es-Sikâfiyye, 1425/2004), 5: 154.

¹¹⁴ Komisyon, *el-Mevsû’atü’l-Fikhiyye*, 41: 35; Recep Çetintaş, “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24 (2014): 188.

¹¹⁵ Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, 10: 7378.

¹¹⁶ Osman b. Ali ez-Zeyla’î, *Tebyînü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik ve Şerhu’s-Şilbî*, (Bulak: Matba’u’l-Kubrâ el-Emîriyye, 1313/1895), 3: 60.

¹¹⁷ Talâk, 65/1.

¹¹⁸ Talâk, 65/6.

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 3: 210.

Keza kocası vefat eden hamile kadının iddet nafakasının kime ait olacağı hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cumhura göre kadının nafakası vefat eden kocasının varislerine aittir.¹²⁰

Koca, yoksulluktan dolayı nafakayı ödeyememesi halinde her hangi bir yaptırıma maruz bırakılmaz. Sadece nafaka bir borç olarak zimmetine tahakkuk eder. Hali vakti yerine gelince ödemesi gerekir. Fakat birçok fakihin benimsediği görüşe göre bu durum boşamaya gerekçe sayılabilmektedir. Koca¹²¹ varlıklı olup, nafakadan imtina etmesi durumunda ise hâkimin kararıyla kadının nafakası onun malından temin edilir. Fakat tercihe şayan görüşe göre bu durum boşanma sebebi sayılmaz.¹²²

- Akrabanın nafakası: İhtiyaçlarını giderecek bir mala veya kesbe sahip olmayan anne-babanın nafakaları fıkıh kitaplarında belirtilen bir takım şartlarla çocuklarına aittir. Aynı şekilde muhtaç çocuğun nafakasından baba sorumludur. Bunda her hangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Çocuğun nafakası babaya vacib olması “(annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir.”¹²³ âyeti ve Resûlullah’ın Hint’e “Kendine ve oğluna yetecek kadar onun malından alabilirsin.”¹²⁴ hadisiyle olmuştur. Babanın çocuğa nafakası ise “Anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti.”¹²⁵ âyetiyle ve bu âyetin anlamında varit olmuş hadislerle vacib olmuştur.¹²⁶ Torunun dede ve ninenin, dedenin de torunun nafakasından sorumlu tutulup tutulmayacağı konusu ise tartışılmıştır. Cumhur tarafından tercih edilen görüşe göre bunlar, bir takım şartlarla birbirlerinin nafakasından sorumlu tutulurlar.¹²⁷

- Kölenin nafakası: Kölenin yeteri miktardaki nafakasından efendisi yükümlü tutulmuştur. Efendi imkânı nispetinde kölesinin yiyeceğini, giyeceğini ve barınmasını temin etmek zorundadır. Şu hadis-i şerif buna delildir: “Hakkaniyete uygun olarak kölenin iaşesi ve giyimi efendisine aittir. Köle güç yitiremeyeceği işe zorlanmamalıdır.”¹²⁸

- Hayvanın nafakası: İnsanın sahip olduğu hayvanın nafakasından sorumlu olduğu hususunda cumhur fikir birliği etmiştir.¹²⁹ Fakihler genelde şu hadisi buna delil göstermişlerdir: “Bir kadın, eve hapsediği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Ona ne bir şey yedirmiş ne de haşaratları yesin salıvermiştir.”¹³⁰

- Mehir: Sözlükte bir miktar helal malı ifade eder. Fıkıh terim olarak mehir, evlilik akdiyle erkek tarafından verilmek üzere kadının hak kazandığı mal, para veya menfaat için kullanılır.¹³¹ Mehrin vücübuna delalet eden âyetlerden biri, “Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin.”¹³² mealindeki âyettir. Mehrin ne alt sınırı ne de üst sınırı için her hangi bir miktar belirlenmiş değildir. Miktarı, örfe ve kadın ile kocasının anlaşmasına bırakılmıştır.¹³³

2.1.5. Cihâd

Cihâd için infâk: cihâd “cehd veya cühd” (جهد) kökünden gelip mufâele babından mastardır. Sözlükte güç, gayret, meşakkat, gaye anlamlarında kullanılmıştır.¹³⁴ Fıkıh ıstılahı olarak cihâd, Müslümanın

¹²⁰ İmrânî, *el-Beyân*, 11: 59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4: 9; Nevevî, *el-Mecmû’*, 18: 285.

¹²¹ Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 5: 191; Ahmed b. Muhammed İbnü’r-Rif’e el-Ensârî, *Kifâyetu’n-Nebîh fi Şerhi’t-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm (b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1430/2009), 15: 225.

¹²² Ebû Bekr b. Muhammed el-Hisnî, *Kifâyetu’l-Ahyâr fi Halli Ğâyeti’l-İhtisâr*, thk. Ali Abdulhemid Baltaci-Muhammed Vehbî Süleyman (Dimaşk: Dâru’l-Hayr, 1415/1994), 445.

¹²³ Bakara, 2/83.

¹²⁴ Buhârî, “Nafakât”, 9.

¹²⁵ İsrâ, 17/23.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, “İcâre”, 43.

¹²⁷ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 4: 30-31; Zekerîya b. Muhammed el-Ensârî, *Esne’l-Metâlib fi Şerhi Ravdi’t-Tâlib*, (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, tsz.), 3: 442-443.

¹²⁸ Müslim, “Eymân”, 10; Abdulvâhid b. İsmail er-Rûyânî, *Bahru’l-Mezheb (fi Fûrû’i’l-Mezhebi’s-Şâfi’)*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1430/2009), 11: 528-529; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 4: 39-40.

¹²⁹ Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, X, 7347.

¹³⁰ Buhârî, “Bedi’l-Halk”, 16.

¹³¹ Komisyon, *el-Mevsû’atü’l-Fıkhiyye*, 39: 151; Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA* (Ankara: TDV, Yay., 28: 389-391).

¹³² Nisâ, 4/4.

¹³³ Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, 9: 6965-6966.

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3: 133.

Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla var gücüyle İslâm düşmanlarıyla savaşmasıdır.¹³⁵ Cihâd için infâkın ilk olarak şu âyetle gerekli kılındığı tahmin edilmektedir: “(Mallarımızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.”¹³⁶ Diğer taraftan cihâd ile ilgili inen diğer âyetlerin hemen hepsinde can ve mal birlikte zikredilmiş olup infâk teşvik edilmiştir. Ancak bu infâkın miktarı belirtilmiş değildir.¹³⁷

2.2. Müstehab İnfak

Müstehab infâk: Şâri‘ tarafından kesin bir şekilde talep edilmeyen ve Müslümanın gönüllü olarak yaptığı infâktır. Bu tür infâkın belli başlı kısımları şunlardır: Vakf, karz-ı hasen, hibe, kurban, akîka.

- Vakf: Lügat açısından alıkoyma, menetme, durma gibi manalara gelmektedir. İstilahta ise birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan şu tanım daha kapsamlı görünmektedir: Kendinden istifade edilebilen bir malın dinî, içtimâî ve hayrî bir amaç için devamlı surette infâk edilmesidir.¹³⁸ Vakfın İslâm kültüründe yer almasında şu âyetin rolü büyüktür: “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.”¹³⁹ Nitekim âyetin nüzulüne müteakip Ebû Talha Beyruhâ denilen kıymetli hurma bahçesini vakfetmiştir.¹⁴⁰ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’in şu hadisi de vakf kültürünün yerleşmesine önemli rol oynamıştır: “İnsanın ölmesiyle amel sevabı sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Faydası devam eden sadaka, istifade edilen ilim ve dua eden sâlih evlat.”¹⁴¹ Devr-i saadetten günümüze kadar Müslümanlar her dönemde bu infâk çeşidini farklı şekillerde uygulamışlardır. Bunun en güzel ve ilk örneği de yukarıda zikrettiğimiz üzere Hz. Peygamber’in vakfettiği yedi bahçesi olmuştur.¹⁴² İslâm hukukunda vakfetme uygulaması müstehab görülmüştür. Bunda fukahânın ittifakı vardır.¹⁴³

- Hibe: Lügatte bir şeyi karşılıksız olarak başkasına vermektir. İstilahta da lugavî manası muhafaza edilmiş ve şu şekilde tanımlanmıştır: Bir malı karşılıksız olarak başkasının mülkiyetine geçirmektir.¹⁴⁴ İslâm hukukunda hibenin meşru olduğuna şu âyet delil getirilmektedir: “Kadınların mehirlerini verin. Onlar gönül hoşluğuyla mehrin bir kısmını size hibe ederse onu da afiyetle yiyin.” Hz. Peygamber de “Hediyeleşin ki birbirinize sevginiz artsın.”¹⁴⁵ şeklindeki hadisiyle hibenin önemine dikkat çekmiştir. Fıkıh kaynaklarında belirtilen şartları haiz hibenin mendûb olduğuna dair icmâ vardır.¹⁴⁶

- Karz-ı hasen: Karz, ism-i mastar olup sözlükte kesmek, kırmak, bir şeyden parçalar koparmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bir fıkıh terimi olarak şu şekilde tarif edilmiştir: Daha sonra geri verilmek üzere başkasına bir malı ödünç vermektir.¹⁴⁷ İslâm kültüründe herhangi bir karşılık beklenmeksizin sırf Allah rızası için ve iyilik olsun diye verilen bu tür ödünç Müslümanlar arasında karz-ı hasen/güzel ödünç olarak ifade edilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber ödünç almış ve onu en güzel şekilde geri ödemiştir.¹⁴⁸ İnfakın en önemli çeşitlerinden olan karz, İslâm hukukunda mendûb olarak görülmüştür. Borç alanın Müslüman veya geyr-i müslim olması hükmü değiştirmez.¹⁴⁹

- Kurban ve akîka: Kurban Arapçada “udhiyye” olarak ifade edilmektedir. Lügatte kuşluk vaktinde kesilen veya kurban bayramı gününde kesilen hayvana denir.¹⁵⁰ Fıkıhta ise sözlük anlamına koşut

¹³⁵ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, VII, 957; Ahmet Özel, “Cihâd”, *DİA* (Ankara: TDV Yay., 1993), 8: 527-531.

¹³⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 3: 312-314; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 1: 499.

¹³⁷ Nisâ, 4/95; Tevbe, 9/41, 81.

¹³⁸ Bereketî, *et-Ta’rifâtu’l-Fıkhîyye*, 239.

¹³⁹ Âli İmrân, 3/92.

¹⁴⁰ Buhârî, “Zekât”, 44.

¹⁴¹ Müslim “İlim”, 4.

¹⁴² Nemîrî, *Târîhu’l-Medîne*, 1: 173-176.

¹⁴³ Şîrbînî, *Müğni’l-Muhtâc*, 3: 522-558.

¹⁴⁴ Bereketî, *et-Ta’rifâtu’l-Fıkhîyye*, 241.

¹⁴⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebu’l-Müfred bit-Ta’likât*, (Riyad: Mektebetü’l-Ma’ârif, 1419/1998), 306.

¹⁴⁶ Şîrbînî, *Müğni’l-Muhtâc*, 3: 558-576.

¹⁴⁷ Komisyon, *el-Mevsû’atü’l-Fıkhîyye*, 33: 111; H. Yunus Apaydın, “Karz”, *DİA*, (Ankara TDV Yay., 2001), 24: 520-525.

¹⁴⁸ Müslim, “Musâkât”, 22.

¹⁴⁹ Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tühfetü’l-Muhtâc fî Şerhi’l-Minhâc*, (*Havâşî’s-Şîrvânî ve’l-‘Ubbâdî*) Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyetü’l-Kubrâ, 1357/1983), 5: 36.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 14: 476.

olarak şöyle tarif edilmektedir: Bir takım şartlar ile Allah'a yaklaşmak amacıyla kurban bayramı günlerinde kesilen hayvandır.¹⁵¹ Udhiyyenin meşruiyetine delil olarak, "Büyük baş hayvanları da (kurbanlık olarak) sizin için Allah'ın dininin şiarlarından kıldık."¹⁵² mealinde âyet ve Resûlullah'ın bu yöndeki uygulamaları gösterilmektedir.¹⁵³ Cumhuriyetin tercih ettiği görüşe göre udhiyye sünnettir.¹⁵⁴ Fıkıhta, Allah'a şükür olarak yeni doğan çocuk için kesilen hayvan şeklinde tarif edilen akıka, infâkın çeşitlerindedir. Şer'î hükmü ise fakihlerin çoğunun benimsemiş olduğu görüşe göre sünnettir.¹⁵⁵ Akıkanın sünnet olduğuna dair genelde şu hadis zikredilmektedir: "Her çocuk, akıkası karşılığında rehindir."¹⁵⁶

Vacib veya müstehab cinsinden olsun zikrettiğimiz bu infâk türleri Kitap ve sünnet tarafından belirlenmiş veya sahâbenin uygulamalarıyla bir çerçeveye oturtulmuştur. Fakihler de bunları önemseyerek incelemiş her birini uygun düştüğü başlık altında zikretmişlerdir. Ancak tüm bunlar dışında infâkın önemli bir çeşidi olan "afv", miktarı ve sınırı Kitap ve sünnet tarafından belirlenmemiştir. Keza fakihler tarafından da zikrettiğimiz diğer infâklar kadar önemsenmiş değildir. Burada bunun mahiyeti ve hükmü üzerinde durmak istiyoruz.

2.3. Afvun Kavramı ve Hükmü

2.3.1. Afvun Kavramı

Afv (العفو) 'afâ fiilinin mastarı olup sözlükte şu manalarda kullanılmaktadır: Allah'ın insanı bağışlaması, cezaya müstahak olanı affetme, hatayı görmezden gelme, silme, imha etme, malın en iyisi ve en güzeli, bir şeyin daha iyisi, fazlalık, iyilik, artık, yok olmak.¹⁵⁷ Bir fıkıh terimi olarak afv, farklı fıkıh konularıyla ilişkili olup geniş bir içeriğe sahiptir. Sınırı belli bir makalede afvun ilişkili olduğu tüm konulardan bahsetmek imkân dışıdır. Dolayısıyla burada önce afvun hangi fikhî konularla ilişkili olduğunu tespit edip onun bu konulara göre yapılmış tanımlarıyla yetineceğiz. Ardından fıkıh açısından infâkın önemli bir çeşidi olarak afvun mahiyeti üzerine durulacaktır.

Afv kavramının ilişkili olduğu fıkıh konularının belli başlı olanlarını şu şekilde sıralamamız mümkündür:

İbadât: Bu konuyla ilgili afvun şu tanımı uygun görülmüştür: Kolaylaştırmak amacıyla asıl hükümden vazgeçip başka bir hükme geçmektir. Bir dirhem miktarını geçmemek kaydıyla beden veya elbiseye bulaşan muğallaza necasetle namazın kılınmasının sahih olması, oruçlunun boğazına kaçan toz, un, gibi maddelerin orucu bozmaması, ihramlının unutarak veya bilmeyerek başını veya yüzünü örtmesinin affedilmesi gibi örnekler bu kısımdan addedilebilir.¹⁵⁸

Muamelât: bu alanla ilgili afv için şu tanım yapılır: Başkası üzerinde bulunan malî bir hakkı düşürmektir. Zira malî haklardan vazgeçme konusunda afv, ıskat veya ıskat-ı mal ifadesiyle tabir edilmektedir.¹⁵⁹ Karşılıksız olarak hissedarın şuf'a hakkından vazgeçmesi, kadının mehrini kocasına hibe etmesi, alacaklının alacağından vazgeçmesi gibi meseleler bu kategoride değerlendirilir.¹⁶⁰

Ukûbât: İslâm ceza hukukunda önemli bir yer teşkil eden afvun tanımı şu şekildedir: Cezaya müstahak olanın cezasının bir kısmının ya da tamamının affedilmesidir.¹⁶¹ Bu türün şu kısımları mevcuttur: Afv ani'l-cerâh, afv ani'l-cinâye, afv ani'l-kat', afv ani'l-kisâs, afv ani'l-ş-şecce.¹⁶²

¹⁵¹ Bereketî, *et-Ta'rifâtü'l-Fıkhiyye*, 30.

¹⁵² Hac, 22/36.

¹⁵³ Buhârî, "Edâhî", 13.

¹⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Müğnî*, 9: 435; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8: 385.

¹⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 8: 426-449.

¹⁵⁶ İbn Mâce, "Zebâih", 1.

¹⁵⁷ Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 1313.

¹⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Müğnî*, 1: 415; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 53.

¹⁵⁹ Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, *Fethu'l-Azîz bi Şerhi'l-Vecîz*, (b.y.: Dâru'l-Fikr, tsz.), 10: 370; 11: 405.

¹⁶⁰ Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali Ebû Muhammed el-Kâdî, *el-İşrâf Alâ Nüketi Mesâilil-Hilâf*, thk. Habîb b. Tâhir (b.y.: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 2: 718; Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 7: 239-240.

¹⁶¹ Fahrattin Attar, "Af", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1998), 1: 395.

¹⁶² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 14-15.

İnfakın bir türü olarak afve gelince şu tanımı yaygındır: İnsanın sıkıntıya ve darlığa düşmeden kolaylıkla yapabildiği infâktır.¹⁶³ Bu tür infâk ile ilgili şu iki âyet mevcuttur: “Sana Allah yolunda ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını.”¹⁶⁴ “Sen affedici ol, ma’rufu emret.”¹⁶⁵ Ancak ikinci âyette geçen “afv” kelimesi daha çok affetme (cezalandırmama) anlamına yorumlandığını görüyoruz. Pek az müfessir bunu İnfak anlamına yorumlamıştır.¹⁶⁶ Bu yüzden afv ile ilgili değerlendirmemiz ilk âyet ekseninde olacaktır.

Âyetin nüzul sebebi İbn Abbâs (ö. 68/687) tarafından şöyle anlatılmaktadır: Allah yolunda infâkın emredilmesine müteakip bir kısım sahâbi Resûlullah’a gelerek infâk edecekleri şeyi sordular. Bunun üzerinde “قل العفو de ki, afv” şeklindeki âyet nazil oldu.¹⁶⁷ Yani sahâbe, “mallarınızdan afv olanı (fazla kalanı) infâk edin (انفقوا العفو)” şeklinde emredildi.¹⁶⁸ Âyette geçen afv kavramı için genellikle şu manalar kullanılmaktadır:

- Fazlalık (فضل): Bu, İbn Abbâs’ın görüşü olarak bilinmektedir. O, afvı senin ve ailenin erzakından arta kalandır şeklinde tefsir etmiştir. Atâ (ö. 115/733), Katâde (ö. 117/735), Süddî (ö. 127/745) gibi önde gelen tabîinin yanı sıra müfessirlerin büyük bir bölümü bu görüşü benimsemektedir.¹⁶⁹ Aynı zamanda bu görüşü savunanların bir kısmının sözü edilen infâkı vacib gördükleri anlaşılmaktadır. Nitekim onlar bu görüşe gerekçe olarak şöyle bir açıklama yapmaktadırlar: “Sadaka ancak ihtiyaçtan arta kalan malda vacib olur. Çünkü sahâbe iktisap ettikleri mallarından nafakalarını ayırdıktan sonra arta kalanı bu âyet hükmüncü sadaka olarak dağıtırlardı.” Bu görüşü savunanlara göre bu infâk çeşidinin hükmü zekâtın farz kılınmasıyla neshedilmiştir.¹⁷⁰

- Nafaka konusunda mutedil olmak: Yani âyette, insanın sorumlu olduğu nafaka hususunda ölçülü davranması istenmiştir; ne onun cimrilik denilecek kadar nafakayı kısması ne de israfı varacak şekilde harcaması tasvip edilmiştir. Dengeli bir yol izlenmesi istenmiştir. Bu görüş Hasan el-Basri’ye (ö. 110/728) nispet edilmiştir.¹⁷¹

- Afv: Kişinin ihtiyaç fazlası malından verdiği sadakadır. Bu, Mücâhid’in (ö. 104/722) görüşüdür. Bu anlamda şöyle bir hadis bulunmaktadır: “Sadakanın en iyisi, ihtiyaç fazlasından verilir.”¹⁷² Esasen bu görüş ile İbn Abbâs’a isnat edilen ilk görüş aynı anlamı ifade etmektedir. Çünkü her ikisi de ihtiyaç fazlası maldan infâk etmek anlamındadır. İki görüş olarak ayrı ayrı belirtmenin nedeni ilkinin farz sadaka, ikincisinin ise nafîle sadaka olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷³

Afv kavramının insanın kendisinin ve mesul olduğu diğer aile fertlerinin nafakasından arta kalanı infâk etmesi anlamına hamledilmesi daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Nitekim başta tabîinin önde gelenleri olmak üzere müfessirlerin büyük çoğunluğu bu görüşü benimsemiştir. Öte yandan bu anlamda Hz. Peygamber’den de birkaç hadis varit olduğuna şahit oluyoruz. Bunlardan şu üç hadise yetineceğiz:

¹⁶³ Ebu’l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Kefevî, *el-Kulliyât Mu’cemün fi’l-Mustalahâti ve’l-Fürûki’l-Lugaviyye*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, tsz.), 632.

¹⁶⁴ Bakara, 2/219.

¹⁶⁵ A’raf, 7/199.

¹⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 2: 288; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 15: 435.

¹⁶⁷ Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, 3. Bs., thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Suud Mektebetu Nezzâr, 1419/1998), 2: 381.

¹⁶⁸ Nesefî, *Medârik*, 2: 183; Küçük, *Besâiru’l-Kur’an*, 2: 294-295.

¹⁶⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 3: 686-687.

¹⁷⁰ Abdullah b. Abbâs, *Tenvîru’l-Mikbâs an Tefsîr İbn Abbâs*, (der. Mevdüddîn Muhammed b. Yakup el-Firûzâbâdî), (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, tsz.), 30; Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî, *Tefsîru’s-Sem’ânî*, thk. Yâsir b. İbrahim-Ğanîm b. Abbâs (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1418/1997), 1: 220; Çiftçi, *Mekkî Süreler Bağlamında Kur’an’da İnfak-Zekât İlişkisi*, 258-260.

¹⁷¹ Mâverdî, *en-Nüket*, 1: 278.

¹⁷² Buhârî, “Zekât”, 18.

¹⁷³ İzzeddîn b. Abdülaziz b. Abdüsselam, *Tefsîru’l-Kur’an*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Vehbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996), 1: 211.

- Ebû Ümâme Resûlullah'tan şu hadisi rivâyet etmiştir: “Ey âdemoğlu, ihtiyacından arta kalan malını infâk edersen senin için daha hayırlı olur. Aksi takdirde senin için fenalık olur. İhtiyaç için alıkoyduğundan dolayı kınanmazsın. İnfâk etmeyi nafakasında sorumlu olduğun kimselerden başla. Veren el alan elden üstündür.”¹⁷⁴

- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre bir adam Resûlullah'a gelerek “Benim bir dinarım var. Onu ne yapıyorum.” dedi. Resûlullah onu “Kendin için harca.” dedi. Bende bir dinar daha var dedi. Resûlullah onu “Ailen için infâk et.” buyurdu. Adam tekrar bende bir tane daha var dedi. Resûlullah onu “Çocuklarına infâk et.” buyurdu. Dördüncü seferde bende bir tane daha var deyince Resûlullah bu sefer “Kime vereceğine sen daha iyi bilirsin.” dedi.¹⁷⁵

Konuya ilişkin önemli hususlardan biri de bahse konu âyetin mensûh olup olmadığıdır. Buna ilişkin üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birincisi, söz konusu âyetin zekât âyetiyle¹⁷⁶ neshedilmesidir. Bu görüşü savunanların bir kısmına göre afvdan amaç farz sadaka olup daha sonra zekât âyetiyle neshedilmiştir. Diğer bir kısmına göre ise afvdan maksat ihtiyaç dışında kalan tüm malın veya bir görüşe göre üçte ikisinin sadaka olarak verilmesidir. Nitekim zekât farz kılınmadan önce bahse konu âyetin hükmü gereğince herkesin, nafakasından arta kalan malının tümünü veya üçte ikisini sadaka olarak dağıtması gerekirdi. Müslümanlara ağır gelen bu hüküm zekâtın farz kılınmasıyla ortadan kaldırılmış oldu.¹⁷⁷ Dahhâk (ö. 67/686 veya 72/691) bunu şu genel ifadeyle anlatmıştır: “Kur'an'da bulunan tüm sadakalar zekât âyetiyle nesholunmuştur.”¹⁷⁸

İkincisi, âyette geçen afvun, farz sadakadan ibaret olup zekât âyetiyle beyan edilmesidir. Ebû Cafer en-Nehhâs (ö. 338/649) Mücâhid'e nispet edilen bu görüşü şu ifadelerle destekler: “Hayatım üzerine yemin ederim ki, (afv gibi) zekât da az bir miktardan ibarettir. Fakat bu görüş yalnızca Mücâhid tarafından dile getirilmiştir.” Âyetin mensûh olduğunu iddia edenlerin görüşü kanaatimizce isabetli değildir. Çünkü sahâbe neyi infâk edeceklerini sorumuşlar, buna karşılık onlara kolayınıza geleni infâk edin tarzında bir cevap verilmiştir.¹⁷⁹

Üçüncüsü, afvdan amaç nafîle sadaka olup âyetin muhkem olmasıdır. Taberî bu görüşü İbn Abbâs'a nispet etse de âyetin neshine dair görüşün ona nispeti daha yaygındır. Taberî âyetin mensûh olmadığını şu ifadelerle anlatmaktadır: “Afv, Allah tarafından (insanlara) farz kılınmış bir hak değildir. Sahâbenin Peygamber'e infâkın ne olduğu şeklindeki sorularına cevaben yüce Allah'ın verdiği bir bilgidir. Aynı zamanda bu, Allah tarafından farz olmayan sadakaların verilmesine ilişkin belirlenmiş bir usuldür. Bu âyet başka bir âyeti neshetmediği gibi başka bir âyet tarafından da neshedilmiş değildir.”¹⁸⁰

İlgili kaynaklarda yaptığımız inceleme neticesinde bizde oluşan kanaat âyetin neshedilmediği yönündeki görüşün daha güçlü olduğudur. Nitekim âyetin neshedildiğini savunanlar, afvun farz kılındığına ve daha sonra zekâtın farz kılınmasıyla neshedildiğine dair her hangi bir gerekçe ileri sürmüş değiller. Onlar, sadece farz kılınan afvun zekâtla sakıt olduğunu demekle yetinmişlerdir. Hâlbuki afvun farz kılındığına ilişkin açık bir delil olmadığı gibi bunun zekât âyetiyle neshedildiğine dair her hangi bir gerekçe yoktur.¹⁸¹

¹⁷⁴ Müslim, “Zekât”, 32.

¹⁷⁵ Nesâî, “Kitabu 'Uşreti'n-Nisâ”, 82.

¹⁷⁶ Tevbe, 9/103.

¹⁷⁷ Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Nevâsîhü'l-Kur'an*, thk. Ebû Abdullah el-Âmilî (Beyrut: Şirketu Ebnâu Şerîf el-Ensârî, 1422/2001), 77; Muhammed b. Ali İbn Nûruddîn, *Teyşîru'l-Beyân li Ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Abdulmu'in el-Harâş (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012), 1: 384.

¹⁷⁸ Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, thk. Muhammed Abdüsselam (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1408/1987), 188.

¹⁷⁹ Nehhâs, *en-Nâsîh*, 188.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 3: 694; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 1: 236.

¹⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 3: 694.

3.2. Afvun Hükümü

Yukarıda afv ile ilgili âyetin neshedilmediğine ve muhkem bir âyet olarak kabul edildiğine değindik. Ancak fukahâ, diğer infâk çeşitlerinin aksine bu tür infâktan bahsetmiş değildir. Onun şer'î hükmünün daha çok müfessirler tarafından kısa bir şekilde dile getirildiğine vakıf olmaktadır. Buna göre kimisi bu tür infâkın hükmünün vacib kimisi ise müstehab olduğunu söylemişlerdir.

Afvı vacib bir infâk olarak görünler iki farklı görüş belirtmişlerdir. Ebû Müslim el-İsfahânî'nin (ö. 322/934) öncülük ettiği birinci görüşe göre avftan amaç farz zekâttır. Bu âyette mücmel olarak farz kılınan zekât daha sonra sünnet tarafından beyân edilmiştir. İkinci görüşe göre ise âyette geçen afv, zekât dışında farz bir sadaka olup kişinin ve ailesinin bir yıllık nafakasından arta kalan tüm malı için geçerlidir. Daha açık bir ifadeyle kişinin elinde bulunan malından kendisinin ve ailesinin bir yıllık nafakasını ayırdıktan sonra kalanının tümünü sadaka olarak vermesi gerekir. Bu görüşe göre afv hükümü zekât âyetiyle neshedilmiştir.¹⁸² Mutlak olarak avfun vücûbiyetini savunan bu her iki görüş de doğru bulunmamaktadır. Nitekim son görüş, daha önce temas ettiğimiz gibi âyetin neshini savunduğu için muteber görülmemektedir. İlk görüşe gelince avfı farz zekât olarak görmelerinden ötürü tasvip edilmemektedir. Zira avf âyeti inmeden önce zekât kendi kavramıyla zaten farz kılınmış durumdaydı. ve Resûlullah'ın bu âyetin nüzulüne müteakip zekâtı beyân etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre avfun zekâta hamletmesinin bir anlamı kalmaz.

Afvı müstehab gören diğer bir kısım âlime göre ise avf nafiye infâktan ibarettir. Son dönem müfessirlerinden Tâhir b. Âşûr, avfun nafiye infâka hamledilmesi gerektiğini şöyle anlatmıştır: “Vacib infâk zekât ve (fıkıh kaynaklarında belirtilen) vacib nafakalardan ibarettir. Buna dair birbirini destekleyen çok sayıda şer'î delil bulunmaktadır. Aynı zamanda bunun üzerinde ümmetin icmâi da hâsıl olmuştur. Hal böyle olunca avfun Müslümanın, ihtiyacından arta kalan malından bir kısmını gönüllü olarak verilmesine hamledilmesi esastır. Sahâbeden sadece Ebû Zerr buna muhalefet etmiştir. Ona göre malın biriktirmesi haram olup ihtiyaç fazlasının tümünün dağıtılması icap eder.”¹⁸³ Bu görüştekiler şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdir: Afv farz bir infâk olsaydı şâri' tarafından bunun miktarının belirlenmesi lazım gelirdi. Şâri'in bunu beyan etmeyip mükelleflere bırakması farz olmadığını gösterir. Bu görüşün gerekçesi şu açıdan kabul görmemektedir: Şâri'in bir hükümü mücmel olarak bildirmesi ve daha sonra farklı yollarla bu hükmün beyan edilmiş olması mümkün olup vakidir.¹⁸⁴

Konuya ilişkin serdettiğimiz kaynakların incelemesi sonucunda bizde oluşan kanaat, avf infâkının durum ve ortama bağlı olarak farklılık arz edebilen bir infâk çeşidi olarak kabul edilmesidir. Kişinin çevresinde bulunan diğer insanların durumuna göre sözü edilen infâkın vacib veya müstehab olmasında karar kılınabilir. Buna göre kişi, ihtiyacından arta kalan malını, çevresinde bulunan ve aslı ihtiyaçlarını tedarik edemeyene infâk etmesi bir zorunluluk olarak görülmeli ve bu kişinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını görev bilmelidir. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen şu hadis bunu en güzel şekilde anlatmaktadır: Ebû Said el-Hudrî (ö. 74/793) anlatıyor: Peygamber ile beraber bulunduğumuz bir seferde devesine binmiş bir adam geldi. (bir şey isteyecek gibi) sağa ve sola bakmaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah, “Fazla bineği olan, bineği olmayana versin. Fazla erzakı bulunan, olmayana versin.” buyurdu. Resûlullah birçok malı daha sayınca kimsenin, ihtiyacından arta kalan malını alıkoymaya hakkı olmadığını anladık.¹⁸⁵ Zaten Hz. Peygamber'in zikredilen hadiste (فَأَيْدُ) şeklinde emir kipi kullanması bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Muhammed Emin el-Hererî (ö. 1348/1930) bu hadisin şerhinde şunları kaydetmektedir: “Hadiste geçen emir vücûb içindir. Dolayısıyla kıtlık, açlık, yokluk gibi durumlarda kişinin ihtiyaç fazlası malını dağıtması vacib, elde tutması ise haramdır.”¹⁸⁶ Bunun yanı sıra sahâbe ve tâbiinden de bu yönde pek çok uygulama ve tavsiyeler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şu şekildedir: Vefatından az bir zaman önce Hz. Ömer'in

¹⁸² Zikredilen iki görüş için bk. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukadimâtü'l-Mümeħhidât*, thk. Muhammed Hacı (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 1: 276.

¹⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 2: 352.

¹⁸⁴ Râzî, *Mefâtiħu'l-Gayb*, 6: 403.

¹⁸⁵ Müslim, “Lukata”, 4.

¹⁸⁶ Muhammed Emin b. Abdullah el-Hererî, *el-Kevkebu'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, 1. bs., (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009), 19: 84.

(ö. 23/644) şöyle bir ifade kullandığı nakledilmektedir: “Geride bıraktığım şeyi şuan yapabileceğim olsaydı zenginlerin fazla mallarını alıp fakir muhacirlere dağıtırdım.” Hz. Ali’nin bu husustaki görüşü şöyledir: Yüce Allah, bir toplumun zenginlerine, o toplumun fakirlerinin ihtiyaçlarına yetecek kadar infâkta bulunmayı vacib kılmıştır. O toplumun fakirlerinin aç ve açıkta kalmasının, sıkıntı çekmesinin nedeni zenginlerin bu haklarını engellemesidir. Allah infâktan imtina eden bu zenginleri sorguya çekecek ve onları cezalandıracaktır.¹⁸⁷ Hz. Âişe (ö. 58/678), Hasan b. Ali (ö. 50/670) ve İbn Ömer’den (ö. 74/693) nakledilen şu rivâyet de konumuz açısından önem arz etmektedir: Ağır diyette mahkûm edilene, ödemesi güç borca maruz kalana veya fakr-u zaruret içinde bulunana yardımda bulunmak ihtiyaç fazlası mala sahip olana vacibtir.¹⁸⁸ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat çalışmanın sınırını göz önünde bulundurarak bununla yetineceğiz.

Hâsılı: Bir toplumun farz zekâtı fakirlerine yetmediği takdirde o toplumun varlıklı kişilerin malında fakirlerin aslî ihtiyacı miktarınca başka bir hak terettüp eder ki; o da Kur’an’ın deyişiyle afv infâkıdır. İster devlet memuru, ister işçi, ister esnaf veya başka bir sınıftan olsun bu hüküm herkes için geçerlidir. Saydıklarımızın her biri, maaşından veya kesbinden kendisinin ve bakmakla mükellef olduğu ailesinin ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra çevresinde bulunan ve aslî ihtiyaçlarını karşılamayana infâk etmek zorundadır. Hatta Hz. Ömer’in yukarıda zikrettiğimiz ifadelerinden anlaşıldığı üzere bir toplumun fakirlerine aslî ihtiyaçlarının karşılanması için zenginlerinden, ihtiyaç fazlası malından alınıp fakirlerine infâk edilmesi o toplumun yöneticilerinin aslî görevidir. Varlıklı olanların bunu kendiliğinden yapmaması takdirde onların yetkilerini kullanarak bunu yapmalarında şer’î bir sakınca bulunmamaktadır. Diğer taraftan bahsettiğimiz bu infâk çeşidinin miktar ve zamanı şârî tarafından belirlenmediğine göre muhtaçların durum ve ihtiyacıyla sınırlı olması gerektiğine işaret eder.¹⁸⁹ İhtiyaç sahibinin bulunmaması durumunda ise söz konusu infâkın müstehab olacağı şüphesizdir.

Sonuç

İnfak, insanın kendisi için harcadığı maldan aile fertleri için harcamak zorunda olduğu masraflara, farz zekâtın nafîle hibeye, diyetten hac ve umrenin bir vacibinin terk edilmesi için verilmesi gereken fidyeye kadar pek çok farz ve müstehab harcamaları kapsamaktadır. İnfakın bu farklı şer’î bir hükümlere ayrılması ise diğer birçok şer’î hükümlerde olduğu gibi tedricî bir gelişim sonucunda olmuştur. Bu bağlamda fikhî bir kavram olarak infâkın Mekki ve Medeni olarak iki ayrı dönemde şekillendiği denilebilir.

Mekki sûrelerde karz-ı hasen dışındaki infâk çeşitlerinin ve şer’î hükümlerinin yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu sûrelerde geçen âyetler, genel anlamda İslâm toplumunun itikadî ve ahlakî açılardan infâka hazır hale getirilmesine yönelik olmuştur. Bunların bir kısmında zekâtın bahsedilse de bunun, bilinen farz zekât anlamında kullanılmadığı kanaati hasıl olmuştur. Nitekim bu tür âyetler emir sıygalarıyla değil haber kipleriyle zikredilmiştir. Birçok müfessirin bu âyetlerde geçen zekât kelimesini beden temizliğine, şirk günahından temizlenmesine ya da başka bir anlama hamletmesi bunu göstermektedir. Ayrıca zekâtın Mekke’de değil, Medine’de farz kılındığına dair fukahânın ittifakı vardır. Buna göre gerek vacib gerekse müstehab olsun infâkın çeşitlenme sürecinin Medine döneminde tamamlandığı denilebilir.

İslâm dininin yardımlaşmaya önem verdiğini gösteren en önemli uygulamalardan birisi şüphesiz afv infâkıdır. Bu infâka esas teşkil eden başat delil, “Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: afvı (İhtiyaçtan arta kalanı).” mealindeki âyettir. Âyetin neshedildiğini iddia edenler olsa da bunu teyit edecek muteber bir gerekçe ortaya koymadıklarından bu iddiaları kabul görmemiştir. Bir fikhî terim olarak insanın ihtiyacından arta kalan malından infâk etmesini ifade eden afvun şer’î hükmü hususunda vacib ve müstehab olarak iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Ancak afvun mutlak olarak vacib veya müstehab infâka hamledilmesi isabetli değildir. Nitekim afvun sözü edilen hükümlerden birine hamledilmesini gösteren açık bir delil bulunmadığı gibi müçtehit fakihlerden de

¹⁸⁷ Muhammed b. Ali el-İsyübî, *Şerhu Süneni’n-Neseî (Zahîretü’l-‘Ukbâ fi Şerhi’l-Muctebâ)*, (b.y.: Dâru’l-Mi’râci’d-Duveliyye, 1424/2003), 23: 264.

¹⁸⁸ İsyübî, *Şerhu Süneni’n-Neseî*, 23: 264-265; Üde, *el-İslâm ve Evdâ’üne’s-Siyâsiyye*, 46-48.

¹⁸⁹ İsyübî, *Zahîretü’l-‘Ukbâ*, 23: 263; Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-Sünne*, 3. bs., (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arâbi, 1397/1977), 1: 417; Üde, *el-İslâm ve Evdâ’üne’s-Siyâsiyye*, 46.

bu yönde bir içtihat bize ulaşmış değildir. Hal böyle olunca afv infâkının şer'î hükmünün insanın bulunduğu ortam ve şartlara bağlı olarak değerlendirilmesi daha makul görünmektedir. Buna göre bilhassa insanın tek başına kaldırmayacağı sıkıntılara maruz kalması veya zaruri ihtiyaçlarını temin edemeyecek durumda olması gibi hallerde afv infâkının hükmünün vacib görülmesi; aksi halde ise müstehab kabul edilmesi daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Son olarak şunu ifade edebiliriz ki, yüzbinlerce insanın açlıktan öldüğü, milyonlarcasının açlık sınırı altında geçimini sürdürdüğü günümüzde bu infâk kurumuna daha çok ihtiyaç duyulmakta ve bunun her toplumun yöneticileri tarafından işlevsel hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gerekli görülen bu infâk, zekât dışında bir infâk olup bilhassa zekâtın kâfi gelmediği durumlarda fonksiyonel hale getirilmesi gerekmektedir. İslâm toplumunun başlıca özelliklerinden olan sosyal dayanışmanın ruhuna uygun olan da budur. İbn Ömer, “Zekât dışında malınızda başka haklar da vardır.”¹⁹⁰ şeklindeki ifadesiyle aslında buna dikkat çekmiştir.

Kaynakça

- ‘Askalânî, Ahmed b. Ali Hacer. *Bulûğü'l-Merâm fî Edilleti'l-Ahkâm*. thk. Semîr b. Emîr ez-Zührî, Riyad: Dâru'l-Falak, 2003.
- ‘Askalânî, Ahmed b. Ali Hacer. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'arife, 1960.
- Apaydın, H. Yunus. “Karz”. *DİA*. 24: 520-525. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Attar, Fahrettin. “Af”. *DİA*. 1: 394-395. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydın, Mehmet. Âkif “Mehir”. *DİA*. 28: 389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. b.y.: Dâru'l-Fikr, tsz.
- Belhî, Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2002.
- Bereketî, Muhammed Amîm. *et-Ta'rifâtu'l-Fikhiyye*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Bessâm, Abdullah b. Abdürrahman. *Tavdîhu'l-Ahkâm min Bulûğü'l-Merâm*. Mekke: Mektebetu'l-Esedî, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Muhammed b Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Yemin”. *DİA*. 40: 417-420. Ankara: TDV Yayınlar, 2013.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Edebu'l-Müfred bit-Ta'likât*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'arif, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr, b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Cemel, Süleyman b. Ömer el-Ezherî. *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec*. b.y.: Dâru'l-Fikr, tsz.
- Cevzî, Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali. *Nevâsîhü'l-Kur'an*. thk. Ebû Abdullah el-Âmilî, Beyrut: Şirketu Ebnâu Şerîf el-Ensârî, 2001.
- Cündî, Diyâüddîn Halîl b. İshak. *et-Tavdîh fî Şerhi Muhtasari'l-Fer'î li İbni'l-Hâcib*. thk. Ahmed b. Abdülkerim Necîb, b.y.: Merkezi Necîbveyh li'l-Mahtûtât, 2008.
- Cüveynî, Abdulmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*. thk. Abdulazîm Muhammed ed-Dîb, b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Çetintaş, Recep. “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 24 (2014): 185-203.
- Çiftçi, Ali. *Mekkî Sûreler Bağlamında Kur'an'da İnfak-Zekât İlişkisi*. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.

¹⁹⁰ İsyübî, *Zahiretü'l-'Ukbâ*, 23: 264.

- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Demîrî, Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Musa. *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*. thk. Komisyon, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Aş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, tsz.
- Ekin, Yunus. "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak anlayışı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (2002): 77-103.
- Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed. *Esne'l-Metâlib fî Şerhi Ravdi't-Tâlib*. b.y.: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, tsz.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gül, Ali Rıza. "Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi". *Dini Araştırmaları*. 8/22: 239-261.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *DİA*. 42: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Ğamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *es-Sirâcü'l-Vehhâc Alâ Metni'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, tsz.
- Hererî, Muhammed Emin b. Abdullah. *el-Kevkebu'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim*. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed İbn Hacer. *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc (Havâşî's-Şîrvânî ve'l-'Ubbâdî)*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyetü'l-Kubrâ, 1983.
- Hınn, Mustafa, Buğâ, Mustafa, Şerbecî, Ali. *el-Fıkhü'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfî*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Hısnî, Ebû Bekir b. Muhammed. *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*. thk. Ali Abdulhemid Baltacı-Muhammed Vehbî Süleyman, Dımaşk: Dâru'l-Hayr, 1994.
- İbn Abbâs, Abdullah. *Tenvîru'l-Mikbâs an Tefsir İbn Âbbâs*. (der. Mecdüddîn Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî), Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah. *et-Temhîd Limâ fî'l-Muvatta mine'l-Me'anî ve'l-Esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-'Alevî-Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Mağrib: Vizâretü Umûmî'l-Evkâf ve'ş-Şûnî'l-İslâmiyye, 1967.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Battâl, Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Es'Ad Muhammed et-Tayyib, Suud: Mektebetü Nezzâr, 1998.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Kâfî fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Müğnî*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed. *Sünen*. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, tsz.
- İbn Manzûr, Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadr, 1993.
- İbn Nûreddîn, Muhammed b. Ali. *Teysîru'l-Beyân li Ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdulmu'în el-Haraş, Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *el-Mukadimâtü'l-Mümehhidât*. thk. Muhammed Hacî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbnü'r-Rif'e, Ahmed b. Muhammed. *el-Ensârî. Kifâyetü'n-Nebîh fî Şerhi't-Tenbîh*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm, b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

- İmrânî, Yahya b. Ebi'l-Hayr. *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2001.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğib. *Tefsîru'r-Râğib el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdülaziz Besyûnî, Câmî'atu Tantâ: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999.
- İsyûbî, Muhammed b. Ali. *Şerhu Süneni'n-Nesai (Zahîretü'l-'Ukbâ fî Şerhi'l-Muctebâ)*, nşr. b.y.: Dâru'l-Mi'râci'd-Duveliyye, 2003.
- İzeddîn, Abdülaziz b. Abdüsselam. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Muhammed b. İbrahim el-Vehbî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Kâdî, Abdulvehhâb b. Ali Ebû Muhammed. *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf*. thk. Habîb b. Tâhir, b.y.: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Kâsânî, Âlâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kayravânî, Yahaya b. Selâm. *Tefsîru Yahya b. Selâm*. thk. Hind Şelebî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyub b. Musa. *el-Kulliyât Mu'cemün fi'l-Mustalahâti ve'l-Fürûki'l-Lugaviyye*. thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî, b.y.: Müessesetu'r-Risâle, tsz.
- Komisyon. *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâ ve's-Şûnü'l-İslâmiyye, 1983-2006.
- Köksal, İsmail. "İslâm Hukuku'nda Zihar". *Dini Araştırmalar*, 7 (2000): 257-269.
- Kurtubî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Câmî' li Ahkami'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî)*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfîş, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısrîyye, 1964.
- Küçük, Ali., *Besâiru'l-Kur'an*, Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset, 2016.
- Makdisî, Abdurrahman b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-Kebîr (İnsâf ve İknâ' İle Birlikte)*. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv, Kahire: Hecer li't-Taba'e ve'n-Neşr, 1995.
- Mâtûridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Tefsîru'l-Mâtûridî (Te'vilâtu Ehli's-Sünne)*. thk. Mecdî Bâslûm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüketu ve'l-'Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*. thk. es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdürrahim, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (tsz).
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li Ta'li'l-Muhtâr*. Kahire: Matba'atu'l-Halebî, 1937.
- Mışkînî, Ali. *Mustalahâtu'l-Fıkıh*. İran: Müessesetü'l-Hâdî, tsz.
- Muhammed Kâsım, Hamza. *Menâru'l-Kârî Şerhu Muhtasari Sahihi'l-Buhârî*. Dimaşk: Meketebetu Dâri'l-Neyân, 1990.
- Muhtâr, Ahmed Abdülhamid. *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabîyyeti'l-Asriyye*. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- Münâvî, Abdurrauf b. Tâcülârifin. *Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmî's-Sağîr*. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1937.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, thk. Muhammed Abdüsselam, Kuveyt: Meketebetü'l-Felâh, 1987.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Nemîrî, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe. *Târihu'l-Medîne li İbn Şebbe*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Cidde, 1979.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kubrâ*, thk. Hasan Abdulmu'im Şelebî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

- Nesefî, Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed. *Tefsîru'n-Nesefî, (Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl)*. thk. Yusuf Ali Bîdevî, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nevevî, Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhü'l-Mühazzeb*. b.y.: Dâru'l-Fikr, tsz.
- Nevevî, Yahya b. Şeref. *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*. thk. Zuhayr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991.
- Nisâbü'rî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim İbn el-Münzir. *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulamâ*. thk. Sağır Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd, Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetu Mekke es-Sikâfiyye, 2004.
- Nugerî, Abdinnebî b. Abdîrrasûl el-Ahmed. *Düstûru'l-Ulamâ-Câmi'u'l-Ulûm fî İstilâhi'l-Fünûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Öğüt, Salim. "İhsâr". *DİA*. 21: 548-549. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Özel, Ahmet. "Cihâd". *DİA*. 8: 527-531. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Pusmaz, Durak. "Kur'an-ı Kerim'de İnfak Kavramı". *Diyanet İlmi Dergi*, 35/4, (1999): 49-56
- Râfî, Abdülkerim b. Muhammed. *Fethu'l-Azîz bi Şerhi'l-Vecîz*. b.y.: Dâru'l-Fikr, tsz.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Rûyânî, Abdolvâhid b. İsmail. *Bahru'l-Mezheb (fî Fûrû'i'l-Mezhebi's-Şâfiî)*. thk. Târik Fethî es-Seyyid, b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Sa'dî, Ebû Habîb. *el-Kâmûsü'l-Fikhî*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Sâbık, Seyyid. *Fikhu's-Sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1977.
- San'ânî, Abdürrazzak b. Himâm, *el-Musannef*, Beyrut: el-Metebetü'l-İslâmî, 1983.
- Sebtî, Ebu'l-Fadl 'İyâd b. Musa. *İkmâlü'l-Mü'lim bi Fevâidi Müslim*. thk. Yahya İsmail, Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998.
- Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru's-Sem'ânî*, thk. Yâsir b. İbrahim-Ğanîm b. Abbâs, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Semhûdî, Nureddin ali b. Abdullah. *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürü'l-Mensûr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, tsz.
- Şevkânî Muhammed b. Ali. *Neylü'l-Evtâr*. thk. İsmâüddîn es-Sabâbitî, Mısır: Dâru'l-Hadis, 1993.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb fî'l-Fikhî's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- Şîrbînî, Muhammed Hatîb. *Müğni'l-Muhtâç*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, b.y.: Dâru Hicr, 2001.
- Tarablusî, İbrahim b. Musa. *el-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf*. Mısır: Matba'atu Hindiyye, 1902.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenü Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Ûde, Abdulkadir. *el-İslâm ve Evdâ'une's-Siyâsiyye*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Vâhidî, Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ali. *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Âdil Abdulmevcûd vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *DİA*. 44: 387-390. Ankara: TDV. Yayınlar, 2013.
- Yaran, Rahmi. "Kefaret". *DİA*. 25: 178-182. İstanbul: TDV. Yayınlar, 2002.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.

Zeyla'î, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Şerhu's-Şilbî*. nşr. Bulak: Matba'u'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1895.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühu*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, tsz.